

Gerây Hânedanına Mensup Bir Kadın Sultan: Kaya Sultân ve Muhallefâtı

A Woman Sultan Belonging to the Gerây Dynasty: Kaya Sultan and his Inheritance

Ahmet Doğan*

MAKALE BİLGİSİ

ARTICLE INFO

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu yazar:

Corresponding author:

* Milli Eđitim Bakanlığı
Niđde Yunus Emre Anadolu Lisesi
adogan1299@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2685-957X

Başvuru / Submitted:

15 Ađustos 2023

Kabul / Accepted:

15 Ekim 2023

DOI: 10.21021/osmed.1343265

Atıf/Citation:

Doğan, A. "Gerây Hânedanına Mensup Bir Kadın Sultan: Kaya Sultân ve Muhallefâtı, Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 19 (2023): 128-158.

Benzerlik / Similarity: %14

Öz

Kırım Yarımadası İlk Çağlardan itibaren Türk topluluklara ev sahipliği yapmış olan bir coğrafyadır. Bu coğrafyada kurulmuş en önemli devletlerden biri Kırım Hanlığıdır. Hacı Gerây tarafından kurulan hanlık, 1475 yılında Osmanlı Devleti egemenliğine girmiş ve bu tarihten 1774 yılına kadarda Osmanlı tarafından nasb olunan hanlar tarafından yönetilmiştir. Bu süre zarfı içerisindeki en önemli hanlardan biri de I. Selim Gerây Han'dır. Selim Gerây gibi evlatları da Kırımlılar tarafından çok sevilmişlerdir. Oğulları, hanlık ve Kalgay sultânlık makamlarına getirilmiştir. Kızlarından biri olan Kaya Sultân da Kırımlılar tarafından sevilen ve itibar edilen biri olmuştur. Kaya Sultan, I. Selim Geray Han'ın kızı olması hasebiyle sultan olarak anılmış olmakla birlikte aynı zamanda hanın kız kardeşi olması nedeniyle de hanikedir. Kaya Sultan da birçok han kızı gibi Karaçi beyleriyle evlendirilmiştir. Kocası, Karaçi beylerinin en güçlüsü ve zenginlerinden biri olan Şirin sülalesine mensup Seferşah Mirza'dır. Annesi ise Gülendâm Bikeç'tir. Kaya Sultan vefat ettiğinde sadece Bahadırşah Mirza adında bir oğlu vardı. Kaya Sultan, dönemin en güçlü kadınlarından biridir. Bu çalışmada, onun vefâtından sonra geride bıraktığı muhallefâtı incelenerek 18. yüzyılda bölgede yaşayan kadınların mal varlıkları ve sahip oldukları haklar değerlendirilecektir. Bu çalışmayla birlikte; Kırım tarihi, Kırım'da kadınların yönetimdeki etkisi ve sahip oldukları ekonomik ve yönetsel haklar irdelenerek tarih çalışmalarına katkı sağlanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırım Hanlığı, Kadın, Kaya Sultan, Muhallefât, Yönetim.

Abstract

The Crimean Peninsula is a geography that has hosted Turkish communities since the early ages. One of the most important states established in this geography is the Crimean Khanate. The Khanate, which was founded by Hacı Gerây, came under the rule of the Ottoman Empire in 1475 and was ruled by Khans appointed by the Ottoman Empire from this date until 1774. One of the most important Crimean Khans during this period is Selim I Gerây Khan. Like Selim Gerây Han, his sons were loved by the Crimean people. His sons were brought to the khanate and Kalgay Sultanate degree. One of her daughter, Kaya Sultan, became a loved and respected person by the Crimeans. Although Kaya Sultan was called Sultan because she was the daughter of Selim Geray I, she was also a hanike because she was the sister of the khan. Like many khanate girls, Kaya Sultan was married to Karachi lords. Her husband is Seferşah Mirza, a member of the Shirin dynasty, one of the most powerful and wealthy person of the Karachi lords. His mother is Gülendâm Bikeç. When Kaya Sultan died, he only had a son named Bahadır Shah Mirza. Kaya Sultan is one of the most powerful women of her era. In this study, the property and rights of women living in the region in the 18th century will be evaluated by examining the opposition she left behind after her death. With this study; By examining the history of Crimea, the influence of women in the administration in Crimea and their economic and administrative rights, it will contribute to the history studies.

Keywords: Crimea Khanate, Woman, Kaya Sultan, Inheritance, Administration.

Giriş

Kırım, sahip olduğu coğrafi konumu, iklimi ve verimli topraklarıyla birçok medeniyete özellikle de Türk kökenli topluluklara ve devletlere ev sahipliği yapmıştır. Bunlar içerisinde yer alan Altın Orda Hanlığı¹ ve Kırım Hanlığı² zamanında ise Kırım Yarımadası ve Deşt-i Kıpçak Bölgesinde Türkleşme faaliyetleri hızlanmış, bir müddet sonra bölge Türk-İslâm diyarı olarak anılmaya başlamıştır.³ Bölgenin Türk-İslâm diyarı haline gelmesindeki en önemli rollerden biri ise Kırım Hanlığı'nı kuran Geray hânedanlığına aittir. Bu çalışmada da bölgenin Türkleşmesi üzerinde son derece önemli bir rolü olan Geray hânedanı ve bu hânedanın üyelerinden biri olan Kaya Sultan hakkında bilgi verilecektir.

Kaya Sultan, Geray hânedanının önemli bir kadın üyesidir. Fakat onun hayatı hakkında kaynaklarda son derece sınırlı bilgi yer almaktadır. Tarihi kroniklerde yer alan son derece sığ bilgilerin haricinde hayatı hakkında şu ana kadar bir çalışmaya rastlanmamıştır. Fakat aslında Kaya Sultan 18. yy. Kırım'ında son derece etkili bir kadındır. Onun hayatı hakkında ortaya konulacak veriler sadece Kaya Sultan'ın hayatının aydınlatılması anlamında değil aynı zamanda 18. yy. Kırım'ında hem Geray hânedanının ve Karaçi beylerinin içyapısı hem de hanlık yönetiminde kadınların gücünü ortaya koyması nazarında kıymetli olacaktır.

Çalışmanın ana kaynağı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteridir. Çalışmada kadıasker defterinde yer alan Kaya Sultan muhallefâtı transkript edilmiş ve akabinde Kırım Hanlığı tarihini ele alan birinci el kaynaklar ışığında elde edilen bilgiler içerik analizi yöntemiyle yorumlanmıştır. Bu minvalde öncelikle Geray hânedanı ve Karaçilere kısaca değinilmiş daha sonra ise ana konuya geçilerek Kaya Sultan ve ailesi, hanlık protokolündeki yeri ve muhallefâtı hakkında bilgi verilmiştir. Elde edilen bulgular sayesinde de Kaya Sultan'ın kişiliği, zevkleri ve yaşam standardı hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır.

1. Geray Hânedanı ve Karaçiler

Geray, Kırım Hanlığında yönetimde egemen olan hânedan için kullanılan bir ünvanıdır. Kendisine has gelenekleri olan özgün bir hânedan olan Geraylar, devletin kurulmasından yıkılmasına kadar geçen süreçte hanlığın başında bulunmuşlardır. Geray ünvanı ise I. Mengli Geray Han'dan itibaren hanlığın yıkılışına kadar hânedanın erkek üyeleri tarafından istisnasız bir

¹ Altın Orda Hanlığı hakkında Bkz. Mustafa Kafalı, *Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluşu ve Yükselişi Devreleri*, (İstanbul,1976); Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, (Ankara, 1972); Mehmet Saray, "Altın Orda Hanlığı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, II (Ankara 1989), s.538-540.

² Kırım Hanlığı hakkında Bkz. [Ahmet]Cevdet Paşa, *Kırım ve Kafkasya Tarihçesi*,(Konstantiniye: Matbaa-i Ebüzziya, 1307); Alan Fisher, *Kırım Tatarları*, çev., Eşref B. Özbilen, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2009); Halil İnalçık, "Kırım", *İA*, VI (Eskişehir 1997), s.746-756; Halil İnalçık, *Kırım Hanlığı Tarihi üzerine Araştırmalar 1441-1700*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017); Yücel Öztürk, "Kırım Hanlığı", *Türkler*, VIII, Ed., Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca (Ankara 2002), s. 480-513.

³ Kırım'ın Türkleşmesi hakkında bkz. Sadettin Gömeç, "Kırım Bölgesinde İlk Türkleşme Faaliyetleri", *Turkish Studies-İnternational Priodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 4(2009),1013-1023; Abdullah Gündoğdu, "Türkiye ve Türk Dünyası Bilincinde Cengiz ve Halefleri Algısı", *Cengiz Han ve Mirası*, Ed., Cem Korkut, Mürsel Doğrul, (Ankara: TÜBA Yayınları, 2021), 81.

şekilde kullanılmıştır.⁴ Bu minvalde Geray ünvanı, basılan paralar⁵ ve kadiasker defterleri de⁶ dâhil olmak üzere pekçok yerde kullanılmıştır.

Kırım Hanlığı'na han olabilmenin en önemli şartı Geray hânedanına mensup olmaktır. Bununla birlikte Osmanlı sarayının ve özellikle de Kırım kabile aristokrasisinin desteğini almak son derece önemliydi. Zira “*Erkân-ı Devlet-i Kırım*” olarak tanınan ve belli zamanlarda statüsü ve konumu değişse de genellikle Şirin, Barın, Argın ve Kıpçak beylerinden oluşan “*Karaçi beyleri*” devlet yönetimi üzerinde ve hanlık seçiminde son derece etkiliydiler.⁷ Özellikle bunlar içerisinde yer alan ve “*Baş Karaçi*” olarak anılan Şirinler hanlık seçimine önemli oranda nüfuz etmişlerdir.

Karaçi beylerinin sahip olduğu güç ve kudret Kırım hanlarını onlarla işbirliği yapmaya sevk etmiştir. Bu bağlamda Kırım hanları Karaçi beylerinin desteğini almak için onlarla akrabalık tesisine özen göstermişlerdir. Bu nedenle birçok Kırım hanı bizzat Karaçi beylerinin kızlarıyla evlenmiş veya kendi kızlarını Karaçi beyleriyle ya da onların oğullarıyla evlendirmiştir.⁸ Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse; Nur Devlet Han'ın hanımlarından biri Mamak Mirza'nın yeğeni diğerleri ise Kongrat ve Kirey kabile reislerinin kızlarıdır. Yine benzer şekilde I. Mengli Geray Han, oğlu Ahmet Geray Sultân'ı Şirin Bey'i Baraş Mirza'nın kızıyla evlendirirken I. Mehmed Geray Han'da kız kardeşini Şirin Beyi Memeş Mirza'nın oğluyla evlendirmiştir.⁹ 1542-1543 tarihinde öldürülen Mangıt Bey'i Baki Bey'in kardeşi Hoca Ahmed de Sahip Geray Han'ın kız kardeşiyle veyahut kızıyla evlidir.¹⁰ Kırım Hanlığı tarihinde benzer örnekler çok fazladır. Bu çalışmada incelenen Kaya Sultan'da yukarıda zikredilen örneklerde olduğu gibi Karaçi beylerinin

⁴ Hakan Kırımlı, *Geraylar ve Osmanlılar: Kırım Hanlık Hânedânının Osmanlı Devleti'ndeki Hikâyesi*, (İstanbul:Ötüken Yayınları, 2022),43.

⁵ 15. yy'ın sonlarına kadar paralarda daha ziyade Gerey [كرى] şeklinde kullanılan ünvan daha sonraki devirlerde genellikle Geray [كرای] şeklinde kullanılmıştır. Kırım Hanlığı paraları hakkında bkz. Mehmet Mübarek, *Müze-i Hümayûn meskûkât-ı kadîme-i İslâmiyye Kataloğu, Kısm-ı sâlis [üçüncü kısım], Mülûk-ı Cengizîyye ve İlhâniyye ve Celâiriyye ve Kırım Hânları Meskûkâtı*, (Kostantiniyye: Mahmud Bey Matbaası, 1318); Nurettin Ağat, *Altınordu (Cuci oğulları) Paraları Kataloğu*, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1976); Serap Sınmaz Kılınç, “Ayasofya Koleksiyonunda Yer Alan Kırım Sikkeleri”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, (2022),145-165.

⁶ Kırım Hanlığı Kadiasker Defterleri'nde “Geray” kelimesi çoğunlukla [كرای] şeklinde kullanılmıştır. Kadiasker defterlerinde yer alan Geray kelimesi hakkında bkz. ORRNB, FOND 917,35-24-A2; ORRNB, FOND 917,36-10-B1; ORRNB, FOND 917,37-5-B1; ORRNB, FOND 917,44-53-A2; ORRNB, FOND 917,45-58-A1; ORRNB, FOND 917,46-10-A1; ORRNB, FOND 917,48-6-A4; ORRNB, FOND 917,49-38-A4; ORRNB, FOND 917,51-5-A4; ORRNB, FOND 917,52-1-B1.

⁷ Seyyid Mehmed Rızâ, *Es-Seb'ü's-Seyyâr Fi-Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar*, Haz., Yavuz Söylemez, (Ankara: TTK Yayınları, 2020),167; Kırım kabile aristokrasisinin en önemli temsilcisi olan Karaçi beyleri hakkında Bkz. Uli Schamiloglu, “The Qaraçi Beys of the Later Golden Horde: Notes on the Organization of the Mongol World Empire”, *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, Vol. 4. (Wuesbaden 1984), 283-297; Halil İnalçık, Han ve Kabile Aristokrasisi: I. Sahib Giray Döneminde (1532-1551) Kırım Hanlığı”, *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar1441-1700*, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017), 96-104; Hayrunnisa Alan, “Mangıtlar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVII (Ankara 2003), s.570-571; Hakan Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2012), 2-4; Mehmet Alparğu, *Nogaylar*, (İstanbul: Değişim Yayınları, 2007); Derya Derin Paşaoğlu, “Altın Orda ve Kırım Sahasında Bozkır Aristokrasisinin Güçlü Temsilcileri Emir Rektemür ve Şirin Mirzalar”, *Tarih Araştırmaları Dergisi (tad)*, 33(56), (2014),147-190.

⁸ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi C.VII*, Haz., Seyit Ali Kahraman, (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2011), 229; Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fi Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Haz., Sevim İlgürel, (Ankara: TTK Yayınları, 1998), 171; Mustafa Kafalı, *Ötemiş Hacı'ya Göre Cuci Ulusu'nun Tarihi*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2009), 136; Kırımlı, *Geraylar Ve Osmanlılar*, 79-82.

⁹ Kırımlı, *Geraylar ve Osmanlılar*, 80.

¹⁰ Aleksandr Gennadyeviç Bahtin, "Jizn i smert mangıtskogo karaçi-beka Diveya" *Zolotoordinskoe obozrenie*, no:9/2, (Kazan 2021),401.

sahip olduğu güç ve kudretten yararlanmak ve bu sayede merkezi otoriteyi tesis etmek için Karaçilerle evlendirilen Geray hânedanı üyesi bir kadın sultandır.

2. Kaya Sultan ve Ailesi

Kaya Sultan, Kırım Han'ı I. Selim Geray Han'ın kızıdır.¹¹ Babası I. Selim Geray Han, Kırım'ın meşhur hanlarından biridir. Kırım halkı tarafından çok sevilen ve “*Koca Han*” şeklinde adlandırılan I. Selim Geray Han, Osmanlı Devleti'nin vazgeçemediği hanlardan biri olup yirmi iki yıl yedi ay hanlık makamında bulunmuştur. Bir defa azledilmiş, iki defa kendi arzusuyla hanlıktan ayrılmış ve toplamda dört defa (1671-1678, 1684-1691, 1692-1699 ve 1702-1704) hanlık makamına çıkmış ve hanlık makamında iken de vefât etmiştir.¹² Kaya Sultan'ın annesi Gülendâm Bikeç'tir.¹³ Bikeç, cariyeye anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Gülendâm Bikeç, I. Selim Geray Han'ın cariyelerinden biridir.

Kaya Sultan, I. Selim Geray Han'ın yetmiş beş evladından biridir.¹⁴ Kardeşlerinden pek çoğu salgın hastalıklar ve savaş gibi sebeplerden dolayı erken yaşlarda vefât etmiştir.¹⁵ Babası I. Selim Geray Han vefât ettiği on erkek kardeşi ve kendisiyle birlikte sekiz kız kardeşi hayattaydı.¹⁶ Hayatta olan kız kardeşlerinden birisi günümüzde hala ayakta olan Tahtalı Cami'ni (H.1125/M.1713-1714) yaptıran Beyhan Sultan'dır.¹⁷ Erkek kardeşlerinden bazıları ise farklı zamanlarda hanlık makamına nasb olunmuşlardır. Dolayısıyla Kaya Sultan, han kızı olmasının yanında aynı zamanda han kardeşidir. Kardeşleri II. Devlet Geray Han (1699-1702 /1709-1713), III. Gazi Geray Han (1704-1707), I. Kaplan Geray Han (1707-1708/1713-1715/1730-1736), IV. Saadet Geray Han (1717-1724), II. Mengli Geray Han (1724-1730/1737-1740) ve II. Selamet Geray Han (1740- 1743) Kırım Han'ı olmuşlardır. Vefâtı esnasında da hanlık makamında kardeşi IV. Saadet Geray Han bulunmaktaydı.

Kaya Sultan da birçok hânedan üyesi sultan gibi Karaçi beyleri ile evlendirilmiştir. Eşi, Karaçi beylerinden olduğu öngörülen Seferşah Mirza'dır. Seferşah Mirza, Kırım Han'ı el-Hâc Selim Geray Han'ın kızıyla evlenebildiğine göre Karaçi beylerinden birine muhtemelen de Şirinlere mensup olmalıdır. İncelenen Kadiasker defterlerinde Seferşah Mirza'nın hangi Karaçi beylerinden olduğu hakkında malumat bulunamamıştır. Fakat es-Seb'ü's-Seyyâr Fi Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar¹⁸ incelendiğinde Kaya Sultan'ın çağdaşı olabilecek sadece bir tane Seferşah Mirza tespit edilmiştir. Kronikte yer alan bu bilgiye göre de Seferşah Mirza, Şirin kabilesindedir. Hatta Cantemir

¹¹ ORRNB, FOND 917,49-97-B1.

¹² Halim Geray, *Gülün-i Hanan*, O.Cudi tabı, (İstanbul: Necm-i İstikbâl Matba'ası, 1327),118-119; [Ahmet]Cevdet Paşa, *a.g.e.*, 32-34.

¹³ ORRNB, FOND 917,48-62-A1.

¹⁴ Abdulgaffâr Kırımî, *Umdetü'l Ahbâr (Umdetü't-Tevârih)*, Neş: Necip Asım (İstanbul: Türk Tarih Kurumu Encümeni İlavesi, 1343), 129.

¹⁵ Muhammet Şen, “*Kırım Hanlığı'nda I. Selim Giray Han Dönemi (1671-1704)*”, (Doktora tezi, Ege Üniversitesi, 2013), 5.

¹⁶ V.D.Smirnov, *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2016),441.

¹⁷ Hakan Kırımlı, Nicole Kañçal-Ferrari, Gökçe Günel, İbrahim Abdulla, Neriman Abdülvaab, Safiye Eminova ve Gülşen Dişli, *Kırım daki Kırım Tatar Türk İslâm Mimarî Yadiğârları*, Ed.Kırımlı, Hakan ve Kañçal-Ferrari, Nicole, (Ankara: T.C.Başbakanlık Yurtdışı Türkler Ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları, 2016),388-397.

¹⁸ “*Es-Seb'ü's-Seyyâr Fi-Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar*” Seyyid Mehmed Rızâ tarafından kaleme alınan ve I. Mengli Geray Han'dan II. Mengli Geray Han'ın ikinci cülusuna kadar Kırım tarihi ve sosyal hayatı hakkında kıymetli bilgiler ihtiva eden bir eserdir. Eser, Yavuz Söylemez tarafından 2016 yılında doktora konusu olarak çalışılmış ve 2020 yılında ise Türk Tarih Kurumu tarafından tenkitli metin olarak basılmıştır. Bkz. Seyyid Mehmed Rızâ, *Es-Seb'ü's-Seyyâr Fi-Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar*, Haz., Yavuz Söylemez, (Ankara: TTK Yayınları, 2020).

hadisesinden sonra 1726-1727 yılında Şirin Bey'i Kadirşah Mirza'nın nureddini olmuştur.¹⁹ Şirin bey ve mirzalarının siyasi ve askeri yaşamı hakkında bilgi veren Umdet'üt-tevârih'te²⁰ de benzer ifadelerde bulunmaktadır. Umdet'üt-tevârih'in müellifi Kırımî'ye göre Kaplan Geray Han zamanındaki Şirin beyi Kadirşah Bey'dir. Ancak onun nûreddini hakkında bir bilgiye yer verilmemiştir. Fakat Kırımî, Kadirşah Bey'den daha sonraki yıllarda Şirin beyliği makamına gelen beylerden birinin isminin Sefergazi Bey olduğunu zikretmektedir. Kırımî, Sefergazi Bey'in Kadirşah Bey soyundan yani Şirinlerden geldiğini ifade etmektedir. Kırımî'ye göre de onun tam adı Sefergazi Bey bin el-Hâc Cihan Geray Bey'dir.²¹ Yine Kırımî, eserinde Kadirşah Bey'in neslinden gelen Bahadırşah Bin Seferşah Mirza isminde Şirin kabilesi içerisinde yer alan bir mirzadan bahsetmektedir. Bahsi geçen Bahadır Mirza, Kaya Sultan'ın oğlu olan Bahadırşah Mirza olmalıdır. Zira Kaya Sultan'ın muhalledâtında yer alan oğlunun ismi Bahadırşah Mirza'dır.²² Dolayısıyla hem es-Seb'ü's-Seyyâr Fi Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar hem Umdet'üt-tevârih ve hem de kadıasker defterleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde Kaya Sultan'ın eşi olan Seferşah Mirza'nın Karaçi beylerinden hatta başkaraçi olan Şirin kabilesi reislerinden Kadirşah Bey'in yakın akrabası olduğu düşünülmektedir.

Kaya Sultan vefât ettiğinde hayatta sadece bir çocuğu bulunmaktadır. Muhalledât kaydına göre oğlunun ismi Bahadırşah Mirza'dır. İncelenen kadıasker defterlerinde Bahadırşah Mirza'nın hayatı hakkında başka bir malumata ulaşılamamıştır. Fakat Abdulgaffar Kırımî'nin Umdet'üt-Tevârih'ine göre Bahadırşah Mirza, elinden geldiği ölçüde memleketine hizmet eden, mirzalığa yakışan şekilde hayat sürmeye çalışan biridir.²³

Kaya Sultan'ın Kırım toplumundaki mevkiini izah etmenin bir başka yolu da onun için ödenen mehr miktarıdır. Zira 1700-1725 yılları arası Kırım'ında ödenen mehr miktarlarına bakıldığı zaman ortalama mehr miktarının on bin ile elli bin akçe arasında yoğunlaştığı görülmektedir.²⁴ Aynı tarihlerde yüz bin akçenin üzerinde mehr ödenen sadece birkaç kişi bulunmakta olup bunlardan biri de Kaya Sultan'dır. Kaya Sultan için eşi Seferşah Mirza'nın vermeyi vaat ettiği mehri müeccel miktarı 100.903 akçedir.²⁵ Zikredilen mehr miktarı da Kaya Sultan'ın Kırım toplumundaki ağırlığını ve aynı zamanda kocası Seferşah Mirza'nın ekonomik gücünü göstermesi bakımından kıymetlidir.

3. Kaya Sultan'ın Protokoldeki Yeri

Türk tarihinde ilk zamanlardan itibaren kadın erkeklerle eşit görülmüş ve bu bağlamda da çoğu zaman protokolde yer almışlardır.²⁶ Kırım Hanlığı zamanında da benzer uygulama

¹⁹ Seyyid Mehmed Rızâ, *a.g.e.*, 424.

²⁰ Umdet'üt-Tevârih (Umdetü'l-Ahbar) olarak adlandırılan eser Kırım Hanlığı'nın ilmiye sınıfında yer alan Kırımî tarafından 1747 yılında yazılmıştır. Eser, 2003 yılında Derya Derin tarafından yüksek lisans olarak çalışılmış 2014 yılında ise Tataristan'da Kazan'da basılmıştır. Bkz. Abdulgaffar Kırımî, *Umdetü'l-Ahbâr*, Haz., Derya Derin Paşaoğlu, Ed., Mirgaleev, Marjanı Institute of History of the Academy of The Republic of Tataristan, (Kazan, 2014).

²¹ Kırımî, *Umdetü'l-Ahbâr*, (Kazan, 2014), 224.

²² ORRN, FOND 917,48-62-A1.

²³ Kırımî, *Umdetü'l-Ahbâr*, (Kazan, 2014), 234.

²⁴ Ahmet Doğan, "Kırım Bahçesaray'da Sosyo-Ekonomik Hayat(1700-1725)", (Doktora tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2022), 206.

²⁵ ORRN, FOND 917,48-58-B.

²⁶ Bunun en önemli kanıtlarından biri Orhun Âbideleridir. Âbidelerde kağan ve hatun ismi birlikte yazılmıştır. Kül Tigin Âbidesi'nin doğu cephesinde "Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İltiriş Kağanı, annem İl Bilge Hatunu göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmış olacak..." denilerek Türk milletinin varlığını devam ettirmesi kağana ve hatuna bağlanmıştır. Bkz. Muharrem Ergin, *Orhun Âbideleri*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2011), 13; Türk

görülmektedir. Geray hânedanına mensup kadınlar sahip oldukları statüye göre 17. yy'a kadar yönetimde etkin bir şekilde yer almışlardır.²⁷ Bu nedenle Kaya Sultan'ın yönetim içerisindeki yerini izah edebilmek için Kırım Hanlığı'nda kadınların protokoldeki konumundan kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. Kırım Hanlığı'nda protokolde kadınlar içerisinde en güçlü olanı *Ana Beyim*'dir. Ana Beyimden sonra *Ulu Beyim* yer almakta olup hanın baş hanımıdır. Hanın diğer hanımları ise kıdemlerine göre *Ekinci*, *Üçüncü*, *Dördüncü (Ortaç)* ve *Kıçık Beyim* şeklinde sıralanırlar. Hanın ablası veya kız kardeşleri *Hanî* olarak adlandırılmıştır. Hanîlerin en kıdemlisi *Ulu Hanî*'dir. Hanların kızlarına ise *Haniş*, *Hanike* veya *Hanbike* denilmektedir. Bazı zamanlarda ise Han ve Geray sultanların kızlarına *Sultan* veyahut *Hanım* da denilmiştir. Hanların ve Geray Sultanların cariyelerine ise *Bikeç* denilmekte olup bunlarda *Ekinci*, *Üçüncü*, *Dördüncü (Ortaç)* ve *Kıçık Bikeç* şeklinde sıralanmışlardır.²⁸

Bu çalışmada incelenen Kaya Sultan ise han kızı olması hasebiyle kadıasker defterlerinde *Sultan* ve *Hanike* ünvanlarıyla takdim edilmiştir.²⁹ Mezar taşına ise *Hanım* ibaresi yazılmıştır.³⁰ Kaya Sultan sahip olduğu bu ünvanları nedeniyle protokolde de babası I. Selim Geray Han'ın ve hanlık makamına nasb olunan kardeşlerinin yanında kendisine yer bulmuştur. Hatta sahip olduğu bu özellik neticesinde kocası Seferşah Mirza'da protolde daha üst sıralarda yer almış olmalıdır. Zira Baron De Tott'a göre han kızları divan toplantılarında hanın huzurunda oturabilirler hatta onların kocaları da eşlerinin sayesinde toplantılara katılabilirlerdi.³¹

Kırım Hanlığı'nda hânedanın kadın üyeleri diplomatik ilişkilerde de bulunmuşlardır. Bu bağlamda yabancı hükümdarlarla mektuplaşmışlardır.³² Günümüzde Rusya, Polonya, Danimarka, İsveç, Macaristan ve Avusturya arşivlerinde bahsi geçen mektuplardan çok sayıda örnek bulunmaktadır. Ayrıca hânedanın kadın üyelerinin temsilcileri belli zamanlarda han tarafından

Devletlerinde kadının konumu hakkında birkaç değerlendirme için bkz. Hasan Işık, "İlk Türk Devletlerinde Yönetimde Kadının Konumu Üzerine", *Araştırma Ve Deneyim Dergisi (Adeder) Research And Experience Journal (Rej)* 2 (2), (Aralık, 2017),125-134; Abdulkadir Donuk, "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 33, (İstanbul, 1980), 147-168; Necdet Sevinç, *Eski Türklerde Kadın ve Aile*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları,1987); Sadettin Gömeç, "Kağan ve Katun", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 18(29), (Ankara, 1997), 81-90; Mustafa Gökçe, "Seyyahlara Göre 19. Yüzyıl Türkmenistan'ında Kadın", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, volume 1(4),(2008), 230-241; İbrahim Tellioglu, "İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 55, (Erzurum 2016), 209-224.

²⁷ Kırımlı, *Geraylar ve Osmanlılar*, 99.

²⁸ Geray hânedanının kadın mensupları hakkında Bkz. Kırımlı, *Geraylar ve Osmanlılar*, 95-104; Baron de Tott'a göre, Kırım Hanlığı'nda hanın annesi veya eşlerinden biri tarafından kullanılan "Alabeğlik" ve hanın kız kardeşlerinden veyahut kızlarının en büyüğü tarafından kullanılan "Uluğhanlık" adında iki büyük rütbe bulunmaktaydı. Bu rütbeye sahip olan prenseslerin yönetiminde ise birçok köy bulunmaktaydı. Prensesler bu köylerdeki anlaşmazlıkları kâhyaları vasıtasıyla çözmektedirler. François Baron de Tott, *Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar*, (Tercüman Gazetesi Yayınları), 131.

²⁹ ORRN, FOND 917,48-62-A1.

³⁰ Nicole Kançal Ferrari, "Saray'a Bağlı Bir Cami ve Haziresi: Kırım Hanlığı'nın Payitahtı Bahçesaray'daki Hansaray'ın Haziresi", *Bellekten*, 66(246), (2002),392.

³¹ Baron De Tott, *a.g.e.*, 117-118.

³² Örneğin I. Selim Geray Han'ın Ana Beyimi Danimarka kralıyla doğrudan doğruya yazışmıştır. Rabiulahir 1088 (1677) tarihinde Danimarka kralına yazılan mektup için bkz. J. Matuz, *Krimtatarische Urkunden im Reichsarchiv zu Kopenhagen : mit historisch-diplomatischen und sprachlichen Untersuchungen*. Freiburg im Breisgau, Freiburg 1976, s.197-201.

gönderilen elçilik heyetlerinde de yer almışlardır.³³ Yine yabancı devlet elçileri Bahçesaray'a geldikleri zaman belli zamanlarda Ana Beyim tarafından bizzat kabul edilmişlerdir. Bu kabuller esnasında da hânedanın diğer kadın üyelerinden bazılarının da hazır bulunması kuvvetle muhtemeldir. Bu çalışmada incelenen Kaya Sultan'da bu minvalde Bahçesaray'daki elçilik kabullerinde yer almış olmalıdır. Fakat Kaya Sultan'ın han kızı ve han kardeşi olması ve aynı zamanda Şirin ailesinin gelini olması nedeniyle elçilik heyetiyle birlikte gayrimüslim ülkelerine gitme ihtimali mümkün gözükmemektedir.

Hânedan üyesi kadınların protokoldeki yerlerini izah etmenin bir başya yolu da alınan hediyelerdir. Kırım Hanlığı sahip olduğu askeri güç nedeniyle Rus knezleri, Polonya ve Lehistan kralları üzerinde egemenlik sağlamış ve bahsi geçen devletler vergiye bağlanmıştır. Ödenen vergiye ise genel olarak “*Tiyiş/Tiş*” adı verilmiştir.³⁴ Yine bahsi geçen devletlerle birlikte Çerkesler ve Kalmuklar da belli zamanlarda elçileriyle hediyeler göndermişlerdir. Kırım Han'ı, Kalgay sultan, Nureddin sultan, Karaçi beyleri, Serasker sultanlar ve Ulu beyimle birlikte sarayın diğer temsilcileri ve hânedan üyesi kadınlar da hediyelerden hasiplerini almışlardır. Gönderilen hediyeler içerisinde özellikle samur kürkler dikkat çekicidir. Zira samur kürk devrin en kıymetli hediyeleri arasındadır. Bu nedenle samur kürkler sadece hânedan üyelerine, seçkin Karaçi beylerine ve yüksek rütbeli saray erkânına gönderilmiştir. Tabi ki burada hanın annesi, dört hatunu, dört cariyesiyle birlikte hanın kız kardeşleri ve kızları da unutulmamıştır.³⁵ Şüphesiz elçilerin buradaki amacı hânedan üyeleri ile iyi ilişkiler kurarak kendi çıkarlarına uygun kazanımlar elde etmektir. 16 ve 17. yy'da görülen bu uygulama Kaya Sultan zamanında da devam etmiştir. Bahçesaray'a gelen elçiler hem devlet protokolüne hem de hanın oğullarına ve kızlarına hediyeler sunmuşlardır. Bu hediyelerden Kaya Sultan'a verilenler hakkında şu an için elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Fakat Kaya Sultan'ın muhalefâtında bulunan Leh ve Moskova işi aynalar, Leh seraser donlarla birlikte samur kürklerin Bahçesaray, Karasu ve Kefe gibi bölgelerde kurulan pazarlardan alınması muhtemel olduğu gibi elçiler vasıtasıyla gönderilen hediyeler olması da kuvvetle muhtemeldir. Zira Rusya üzerinden gelen hediyeler 1700 tarihli İstanbul Anlaşması'na kadar devam etmiştir. Ruslar bahsi geçen anlaşmayla vergi ve yüklü miktarda hediye vermekten kurtulmuşlardır.³⁶

³³ Ergin Ayan, “Altın Orda ve Ardılı Devletlerde Hatunlar”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(2), (Aralık 2022), 9.

³⁴ Maria Ivanics, “Entstehung und Quellenwert der krimtatarischen tiyış defters”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 47, No. 1-2, (1994), 105–112; Tiyiş ıstılahı ve defterleri hakkında Bk. Aleksandr Nikolayeviç Samoyloviç, “Kırım Tatar Yarlıklarında “Tiyiş (Tiş)” ve Diğer Terimler”, çev., Serkan Acar, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVI, S. 1, (Temmuz 2011), 277-278; Kalgay ve Nureddin sultanlar hariç hanın oğullarına ve kızlarına 1614 yılında sadece Rusya tarafından gönderilen hediyeler 349 ruble iken 1622 yılında 428, 1630 yılında ise 493 ruble olmuştur. Bkz. A.A.Novoselyskiy, *XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devleti'nin Tatarlarla Mücadelesi*, çev., Kemal Ortaylı, Haz., Erhan Afyoncu ve İlyas Kamalov, (Ankara: TTK Yayınları, 2011),481-482; Kırım Hanlarının Rus-Lehistan ve Litvanya'dan tahsil ettiği vergiler hakkında Bkz. Er, Elvina. “Kırım Hanlığı'nın Rus ve Lehistan-Litvanya Devletlerinden Yıllık Tahsil Ettiği Vergi: Hazine”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 18(3) Ankara (Eylül 2021), 325-357

³⁵ Maria Ivanics, *a.g.m.*, 110.

³⁶ 18.yy'ın ilk çeyreğinde vergi ve hediye hakkında Bkz. Bazarova, T. A. “XVIII'nin Birinci Çeyreğinde Rus-Türk Müzakerelerinde Kırım Hanlığına Yıllık Ödeme Sorunu”, *V.URAL TARİH BÜLTENİ*, 4(73), (St.Petersburg: St.Petersburg Tarih Enstitüsü RAS,2021),183-191.

4. Muhallefâtı

Ölen bir kimsenin bıraktığı tereke yani eşya anlamına gelen muhallefât³⁷ genel anlamda Osmanlı Miras Hukuku'nda vefât eden insanların geride bıraktığı malları ifade etmek için kullanılan bir terim olup muhallefin çoğuludur.³⁸ Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri'nde ölen insanların geride bıraktığı mallar genellikle muhallefât şeklinde ifade edilmiş olmakla birlikte bazen de tereke ve metrûkat şeklinde ifade edilmiştir.

Kaya Sultan'ın ölümü üzerine Bahçesaray kadısı tarafından muhallefâtı taksim edilmiş ve akabinde kadıasker defterine kaydedilmiştir. Bu nedenle Kaya Sultan'ın muhallefâtına geçmeden önce muhallefât ve Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri'nde yer alan muhallefâtları Kaya Sultan'ın muhallefâtı özelinde kısaca karşılaştırmak faydalı olacaktır.

Defterlerde yer alan muhallefâtlarda ölen kimsenin geride bıraktığı her türlü gayrimenkul, menkul, para, eşya ve borçlar bir plan dâhilinde yazılmıştır. Defterlerde muhallefâtlar genellikle üç bölüm halinde kaydedilmiştir. Birinci bölümde genellikle ölen kimsenin kimliği hakkında bilgi verilmiştir. Bu bağlamda muhallefâta genellikle “*Oldur ki*” kalıbıyla başlanarak ölen kişinin adı, lakabı, memleketi, yaşadığı mahalle ve köy, vefât ettiği yer, mesleği, eşi, annesi, babası, çocukları ve vefât tarihi hakkında malumat verilmiştir. Bazı muhallefâtların giriş kısmında ise ilaveten ölen kişinin dini ve ırkı hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise genellikle ölen kişiye ait menkul ve gayrimenkuller kaydedilmişlerdir. Bu bağlamda ölen kişiye ait olan menkul ve gayrimenkuller iğneden ipliğe kadar tek tek özellikleri ve fiyatı belirtilerek sırayla kaydedilmiştir. Ayrıca bu malların kimlere verildiği de bu bölümde belirtilmiştir. Örneğin muhallefâta yer alan, özelliği ve fiyatı belirlenen bir altın küpe ya da cinsiyeti, ırkı, dini, fiyatı ve fiziksel özellikleri belirtilen bir köle hangi vârise bırakılmış ise kıymet ifadesinin altında açıkça belirtilmiştir.³⁹ Muhallefâtın üçüncü bölümü ise yekûn başlığı altında kaydedilmiş olup bu bölümde muhallefâta yer alan malların toplamı belirtilmektedir. Bu bölümde muhallefâtın toplam yekûnu, teçhiz ve tekfîn için ne kadar harcandığı, borcu var ise ne kadar olduğu, borçlarının ne kadarının ödendiği,⁴⁰ varsa mehir miktarı, muhallefât taksimi için kadıya ne kadar ücret ödendiği ve mirasçılara ne kadar taksimat yapıldığı açıkça kaydedilmiştir. Son olarak el-bâki şeklinde kalan miktar belirtilmiştir.⁴¹

Kaya Sultan'ın muhallefât kaydı da yukarıda zikr edilen muhallefât örneklerine benzer kalıptadır. Bu bağlamda muhallefâtın birinci bölümüne “*Oldur ki*” kalıbıyla başlanarak vefât eden Kaya Sultan ve verasete dâhil olan vârisleri hakkında bilgi verilmiştir. Kaya Sultan'ın muhallefâtının birinci bölümü deftere şu şekilde kaydedilmiştir:

“*Oldur ki bundan akdem cevâz-ı mülk hayyü kadire lahika olan Kaya Sultan hanike veraseti sadri sağır oğlu Bahadır Şah Mirza'ya ve zevci Seferşah Mirza'ya ve valide-i mükerremeleri iffetli*

³⁷ Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996), 1310.

³⁸ Tahsin Özcan, “Muhallefât”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXX (İstanbul 2005), s.406; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.II, (İstanbul, 1993),564.

³⁹ Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri bu bakımdan kendine özgü münhasır özellik taşır. Zira diğer kadıasker defterlerinde bu şekilde bir özellik genellikle yoktur. Fakat Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri'nde genellikle her bir malın üstüne kimin hissesine düştüğü yazılmıştır. Çalışmaya konu olan Kaya Sultan'ın muhallefâtı üzerinde de hangi malın kime bırakıldığı küçük istisnalar hariç belirtilmiştir. Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri'ndeki muhallefâtların özellikleri için Bkz.Zübeyde Güneş Yağcı, “Kırım Tereke Defterleri Üzerine Mülâhazalar”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, VI (2),(Aralık 2020),17-45.

⁴⁰ Borçlar ödenmişse ihrâcât-ı düyûn şeklinde kaydedilmiştir. Bkz.ORRNB, FOND 917,48-58-A.

⁴¹ ORRNB, FOND 917,48-29-B1.

ismetli Gülendam Bikeç hazretlerine münhasıraten olduğu lede'ş-şuru' mutehakkık oldukdan sonra merhumenin muhalefatıdır ki bu mahalde beyan olunur.

Hurrira fi evâil-i şehri rebiülahir li sene selasin ve mie ve elf [H.1130] [Mart-Nisan 1718]"

İkinci bölümde ise muhalefâta dâhil olan emtialar hakkında tek tek bilgi verilmiştir. Bu bağlamda emtianın sayısı, ağırlığı, özelliği, fiyatı ve kime bırakıldığı hakkında tafsilatlı bir açıklama yapılmıştır. Yine bu bölümde Kaya Sultan'ın kışla ve sarayında bulunan eşyaları benzer şekilde zikredilmiştir. Üçüncü bölümde ise yekûn başlığı altında muhalefâtın toplam değeri hakkında bilgi verilmiş ve ardından "*İhrâcât-ı Düyûn*" adı altında borçları detaylı bir şekilde çıkartılmış sonrasında vasiyet yekûnu belirtilmiş ve son olarakta toplam muhalefât miktarından vasiyet ve borçlar düşüldükten sonra kalan yekûn vârisleri arasında pay edilmiştir. Kaya Sultan'ın muhalefâtının toplam miktarı 786.609 akçedir. Bu miktar 1700-1725 yılları içerisinde tespit edilen en yüksek miktardaki kadın muhalefâtıdır.⁴²

Kaya Sultan'ı ve devrin hânedan üyesi kadınlarının kişisel servetlerini, zevklerini, dönemin sanat anlayışını ve kadının toplum içerisindeki yerini daha iyi izah edebilmek için çalışmanın bundan sonraki bölümünde Kaya Sultan'ın muhalefâtı; muhalefât taksimi, bulunan ev ve mutfak eşyası, kılık kıyafetleri, mücevherleri, gayrimenkulleri ve hayvanları, köleleri ve hayırışleri şeklinde incelenmiştir.

4.1. Muhalefâtın Taksimi

Miras yani muhalefâtın nasıl taksim edileceği tarih boyunca toplumlara göre değişiklikler göstermiştir. Kırım toplumunda ise bu dağılımı belirleyen en önemli faktör din olmuştur. Bu nedenle de muhalefât taksiminde İslâm hukuku kurallarına riayet edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de miras hukukunun nasıl yapılacağı, vârislere ne kadar hisse verileceği Nisa Suresi'nin 11 ve 12. Ayetleriyle belirlenmiştir.⁴³ Bir nevi miras hukukunun anayasası olarak değerlendirilebilecek olan Nisa Suresi'nde öncelikle var ise muhalefâtın vasiyetin ve borçların ödenmesi emredilmiştir. Akabinde ise kalan yekûnun ashâbü'l-ferâiz denilen vârisler arasında nasıl pay edilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁴

Müslüman Kırım toplumunda da miras taksimi yukarıda zikr edilen esaslara göre yapılmıştır. Bu bağlamda ölüm gerçekleştiği zaman öncelikle vefât eden kişinin vârislerinin olup olmadığı, var ise kimler olduğu daha sonra ise vasiyetinin ve borcunun olup olmadığı hususu tetkik edilmiştir. Eğer ki borç ve vasiyet var ise muhalefât miktarından düşülerek kalan yekûn vârisler arasında pay edilmiştir. Nitekim Kaya Sultan'ın vefâtından sonra da kadı tarafından ilk önce ölen kişinin kimlik tespiti yapılmış ve akabinde vârisleri, vasiyeti ve borçları tespit edilmiştir. Bu bağlamda Kaya Sultan'ın vârislerinin annesi Gülendam Bikeç, oğlu Bahadırşah Mirza ve kocası Seferşah Mirza olduğu tespit edilmiştir. Akabinde Kaya Sultan'ın vasiyet miktarı ve borçları tespit edilmiştir.

Kaya Sultan'ın ölmeden önce mallarının bir kısmını hayır için vasiyet ettiği ve bu bağlamda irade beyanında bulunduğu anlaşılmaktadır. Hatta vasiyet işlerinin yerine getirilmesi için annesi Gülendam Bikeç'i kendisine vasî muhtar tayin etmiştir. Nitekim bilfiil Kırım Kalgay'ı olan Safa Geray Sultan ve Saçlı Mehmed Efendi bu duruma sâbık Muhtesib Hantemur Ağa ve Lütfî adlı kişilerin beyanı üzerine şahit olmuşlardır.⁴⁵ Kaya Sultan'ın vasiyet miktarı 201.803 akçedir. Bu da

⁴² Doğan, *a.g.t.*, 215.

⁴³ *Kur'an Yolu*, 26 Mart 2023, Nisa 11-12.

⁴⁴ Ashâbü'l-ferâiz, belirli pay sahibi mirasçılar için kullanılan bir terimdir. Bkz. Hamdi Döndüren, "Ashâbü'l-ferâiz", *TDV İslam Ansiklopedisi*, III (İstanbul 1991), s.467-468.

⁴⁵ ORRN, FOND 917,48-58-B.

toplam muhallelâfât miktarının yaklaşık üçte biridir. Dolayısıyla İslâm hukukunca belirlenen muhallelâfâtın en fazla üçte birlik kısmının vasiyet edilebileceği kuralına riayet edildiği anlaşılmaktadır.

Kaya Sultan her ne kadar da Geray hânedanı üyesi ve önemli miktarda mal varlığına sahip olsa da ölmeden önce bir miktar borcu bulunmaktadır. Zira muhallelâfâtının taksimi öncesinde dellallar vasıtasıyla Kaya Sultan'ın vefât ettiği haberi duyurulmuştur. Bu nedenle de muhallelâfâtın taksimi esnasında alacaklılar alacaklı olduklarını ispatlayarak muhallelâfâtın paylarını almışlardır.

Tablo 1. Kaya Sultan'ın Borçları

İHRÂCÂT	MİKTARI (AKÇE)
Şebt-i deyn-i Acem Kavri Zimmi Şehadet-i Rahmetali ve Feyzullah ve muhallelâfâtı	114.700
Şebt-i deyni Yahya bi şehâdet Rahmet Ali ve Murad Gazi ve muhallelâfâtı	2.000
Kefevi Dudi Mehmed kendi gaib olub din-i şühûd-u muteberenin şehâdeti ile sübut bulmağın yeddi emine vaz' olundu	2.278
[Toplam]	118.978
Bahçesaraylı Acem Bayete zimminin deyni yedine şehadet ile ve yemin ile sübût bulunmuştur.	6.373
Deyni Mehmed Şebt şehâdeti Ak Mehmed ve Hasan ve bi'l-halef	500
Aleksi zimminin deyni kezalik? şühûd-u muteberenin şehâdeti ile sübut oldu	1.300
Cerci zimminin düyûnu kezalik merhumenin tevabihinin icarı ile sübût oldu.	1.000
Asel akçesi için sübut bulan düyûnu	260
Gene akçesinin düyûnu kezalik mutahakkık ve mutasarıf olmuştur	175
Def'a asel akçesi	40
Ayva akçesi kezalik zahir ve tamamen olmuştur	70
[Toplam]	128.696
Delaki Dadı nam hatunun ber vech-i tevâtur düyûnu sübut bulmuştur.	900
Kethüda Rahmet Ali ve Feyzullah'ın düyûnları	600
[Toplam]	130.196
Darbhane Emimi Moşe'nin kezalik-i şühûd ile düyûnu sübût bulub muhasebe olundu	10.000
Şerife Bike'nin düyûnu	12.000
Resm-i kısmet için me'hûz olunan eşya behasıdır.	20.000
Kablan ve İvaz nam kimesnelerin düyûnları karye halgının şehâdetleri ile sübût oldu	1.340
Cumali nam kimesnenin deyni yine şühûd ile sübût bulmuştur	440
[Toplam]	173.976
Kasab Akçesi	35
Fetullah düyûnu	170
Zeliha Hatun'un düyûnu	140
Aleksi zimminin Dolaki hatunun fukûrları	385
Çoban düyûnu	490
[Toplam]	175.196
Bahçesaray'da altı bin akçe kadar deynin vücudu ihbâr olunur Ol miktar dahi yekûndan tenzil olundu	6.000
[Yekûn]	181.196

Tablo 1'e bakıldığı zaman Kaya Sultan'ın Acem Kavri zimmi, Acem Bayete zimmi, Aleksî zimmi, Çerci zimmi, Darphane Emîni Moşe, Mehmet, Yahya, Kefevî Dudi Mehmet, Dellakî Dadı, Kethüda Rahmet Ali, Şerife Bike, Kaplan, İvaz, Cumali, Fetullah ve Zeliha Hatun'a bir miktar borcunun olduğu anlaşılmaktadır.

Kaya Sultan'ın borçlu olduğu alacaklılar içerisinde çok sayıda gayrimüslim de bulunmaktadır. Bu durum hem Bahçesaray şehrinin toplum yapısını göstermesi hem de Kaya Sultan'ın gayrimüslim ahali ile ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir. Zira Kaya Sultan Bahçesaray'ın önemli tüccarlarından olan Acem Kavri ve Acem Bayete ile Darphane Emîni olan Moşe gibi gayrimüslimlerle ticari münasebetlerde bulunmuştur. Yine tabloya bakıldığı zaman Kaya Sultan'ın ölümünden önce bir miktar gıda borcunun olduğu görülmektedir. Bunlar arasında yer alan bal ve ayva borcu dikkat çekicidir. Ayrıca kasap ve çobana da bir miktar borcu bulunmaktadır. Kaya Sutan'ın toplam borcu ise 181.196 akçedir. Bu da toplam muhalefât miktarının yaklaşık olarak % 23'üdür.

Kaya Sultan'ın toplam muhalefât miktarı 786.609 akçedir. Bu miktardan 201.803 akçelik vasiyet ve 181.196 akçelik borç düşüldükten sonra vârislere kalan miktar 403.610 akçedir. Dolayısıyla kalan bu miktarın dörtte biri olan 100.903 akçe kocası Seferşah Mirza'ya, altıda biri olan 67.268 akçesi annesi Gülendam Bikeç'e on ikide yedisi olan 235.438 akçesi ise oğlu Bahadırşah Mirza'ya verilmiştir. Kaya Sultan'ın muhalefât taksimi günümüzde dini esaslara göre miras taksimi için başvuru olan "İslâm Miras Hukuku Feraiz" adlı bilgisayar programına aktarıldığında da küsuratlar hariç tutulursa aynı sonuç elde edilmiştir.⁴⁶ Dolayısıyla günümüzde dini esaslara göre uygulanan miras taksimatının 18. yy. Kırım'ında da geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Feraiz Programı ver 2.0'a Göre Kaya Sultan'ın Muhalefât Taksimi

NO	VARİS TİPİ	EF	AS	RD	ZE	TH	PAYDA	YÜZDE %	HİSSE	MÜS	ÖS	EA	EV
1	Kocası	3	-	-	-	3	12	25,00 %	100.902,50	√	x	x	x
2	Annesi	2	-	-	-	2	12	16,67 %	67.268,33	√	x	x	x
3	Oğlu	-	7	-	-	7	12	58,33 %	235.439,17	√	x	x	x
	TOPLAM	5	7	-	-	12							

Bununla birlikte Kaya Sultan'ın muhalefâtı incelenirken kocası Seferşah Mirza'nın karısına sağlığında mehr-i müeccel miktarını ödemediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle de mehr-i müeccel miktarı olan bir yük 903 akçenin yani 100.903 akçenin Seferşah Mirza'dan alınarak vârisleri arasında pay edildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda mehr-i müeccel miktarının altıda biri olan 16.817 akçe annesi Gülendam Bikeç'e, kalanı olan 84.085 akçe ise oğlu Bahadırşah Mirza'ya verilmiştir. Dolayısıyla Kaya Sultan'ın annesine düşen toplam hisse 252.255 akçe, oğlu Bahadırşah Mirza'ya düşen toplam miktar ise 319.523 akçe olmuştur.

4.2. Hanesinde Bulunan Ev Eşyaları

İncelenen muhalefât kaydından Kaya Sultan'ın birden fazla hanesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Zira muhalefâtın başlangıcında hanede bulunan eşyaları hakkında bilgi verilirken

⁴⁶ İslâm Miras Hukuku Feraiz programı için Bkz. <https://www.feraiz.net/>. (Erişim 16.03.2023).

ilerleyen bölümlerde “*merhume hanın kışla ve sarayında sebt-i defter olunan muhallelâtının suretidir*” ifadesinden birden fazla hanesinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Kaya Sultan’ın Ev Eşyaları

Cinsi	Miktarı Aded	Kıymet (Akçe)	Nerede	Cinsi	Miktarı Aded	Kıymet (Akçe)	Nerede
İnci Zarflı Ayniye	1	4.000	Evde	Çuka Üzerine Kılâbdan İşleme Kapu Perdesi	1	2.500	Saray
Küçük Gümüş Kuşak Kolanıyla	1	350	Evde	Müsta'mel Hatâyi Duvar Zârı	1	2.000	Saray
Beyaz Kılâbdanlı Gölgele Bohça	1	1.500	Evde	Kazmalı Kadife Elvan Duvar Zârı	1	11.000	Saray
İki Kıt'a Çatki	1	2.000	Evde	Dibâ Duvar Zârı	1	6.000	Saray
Beyaz Dikme Havlu Yüzleri	1	500	Evde	Hil'at Kenarlı Kırmızı Çünbek Dokuz Dökmesiyle	1	4.500	Saray
Havlu Beyaz Dikme Yüzleri	1	300	Evde	Kırmızı Atlas Üzerine İşleme Yorgan	1	1.500	Saray
Sarı Kılâbdanlı Dikme Kırmızı Atlas Bohça	1	1.000	Evde	Çuka Kocı Örtüsü	1	2.500	Saray
Mortanlı Kahve Peşkiri	1	1.000	Evde	Al Mindal Üzerine Beyaz Varak Basma Çarşab	2	1.500	Saray
Temam Hamam Rahtı	1	1.000	Evde	Halı Sincap	1	500	Saray
Kılâbdanlı Kırmızı Sandal Bohça	1	400	Evde	Büyük Orta Halı ve yan	1-2	5.000	Saray
Leh İşi Endam Ayniyası	1	3.000	Evde	Orta Selanik Mak'adı	1	3.000	Saray
Gümüş Oymak	1	40	Evde	Def'a Selanik mak'adı	1	2.500	Saray
Bir Kıt'a Tenezzun	1	100	Evde	Döşek Olbağı	2	300	Saray
Kemuk Kutu	1	100	Evde	Uzun Mak'ad	1	400	Saray
Demir Sanduk	1	200	Evde	Yasdık Olbağı	1	100	Saray
Sepet Sandık	1	100	Evde	Mısri Hasır	2	600	Saray
Sandallı Yorgan	2	1.000	Evde	Telâtin Kılâbdan İşleme mumu Sofra	3	1.000	Saray
Basma Yorgan	2	500	Evde	Rahle	1	65	Saray
Bir Çift Basma Taraflı Yasdik ve bir Basma Minder	1	500	Evde	Beyaz Peşkir	2	500	Saray
Zarfsız Yasdik	3	90	Evde	Başı Nakışlı Alaca Peşkir	1	300	Saray
Kalem Kilim	1	100	Evde	Kökne Peşkir	1	50	Saray
Camedan	1	150	Evde	Çadır Şeb	2	200	Saray
Hatâyi Divan Zarı	1	2.000	Evde	Fitilli Çadır Şeb	2	200	Saray
Köçer Araba Ortasıyla ve Levazımıyla	1	4.000	Evde	Basma Sofra Bezi	1	50	Saray
Hamam Leğen	1	300	Evde	Alaca Atlas Döşek	1	300	Saray
Şekerli na'allı Beyaz kutu İçerisinde	1	40	Evde	Keçe Seccade	1	20	Saray
Hücrelü Sandık	1	500	Evde	Müsta'mel Kadife Yasdik	6	600	Saray
Abdest Yüz bezi ve Diz bezi	2	150	Evde	Maili Bogasi	1	70	Saray
Basma Çadır şeb	1	120	Evde	Çuka Ayna Zarfi	1	50	Saray
Kutu	2	60	Evde	Gülbanklı mindal üzerinde kılâbdan işleme Yorgan Göbeği	1	300	Saray
Köhne Kutu	3	70	Evde	Kırmızılı Atlas Üzerine İşleme Sofra Bezi	1	2.000	Saray
Def'a Yüz Bezi	3	60	Evde	Beyaz Üzerine İşleme Sofra Bezi	1	400	Saray
Def'a Yüz Bezi	1	20	Evde	Kırmızı Atlas Üzerine Kılâbdan İşleme Baş Yasdığı	1	300	Saray
Beyaz Çadır şeb	1	250	Evde	Mindallı İşleme Üzerine Baş Yasdığı	1	150	Saray
Def'a Çadır şeb	1	200	Evde	Kırmızı Telli Bursa Peşkiri	1	1.600	Saray

Hamam Kesesi	1	5	Evde	Telli Kırmızı Kahve Peşkiri	1	1.000	Saray
Kanuş Parçası	1	25	Evde	Beyaz Telli Kahve Peşkiri	1	400	Saray
Baş bezi ve yağ bezi	1	100	Evde	Kılâbdan Şerit	9	700	Saray
Baş Yasdik Zarfi	1	20	Evde	Sofra Parçası ve Mindal Parçası	1-2	50	Saray
Köhne Boğça	1	100	Evde	Parçalı Bohça	1	50	Saray
Kılâbdanlı İşleme Kırmızı Bohça	1	1.000	Evde	Meski Sabun	2	10	Saray
Çadır şebli Yorgan	1	400	Evde	Kırmızı Kahve Peşkiri	1	250	Saray
Köhne Pamuk Minder	1	200	Evde	Kırmızı Mindal Üzerine İşleme Bohça	1	250	Saray
Beyaz Çadır şeb	1	100	Evde	Serâser Tâkiyye	1	200	Saray
Basma Yasdik Zarfi	2	50	Evde	Yelpaze	2	200	Saray
Uzun Şahin Çadır Şeb	1	200	Evde	Yıldızlı Hamam Tası	1	400	Saray
Kül Peşkir Tabağı fağfûri yerleri mücevher ve demiri sade	1	1.150	Saray	Yaldızlı Su Testi	1	300	Saray
Ma'deni Kül Peşkir Tabağı	1	125	Saray	Moskova Aynası	1	500	Saray
Müsta'mel Fincan Kutusu	1	30	Saray	Sâdefkârî Ayna	1	150	Saray
Minelü Fincan Zarfi	2	1.200	Saray	Sedefkârî Kilandâm zubit?	1	1.000	Saray
Def'a Fincan Zarfi	3	1.200	Saray	Def'a Sâdefkârî Kilandâm	1	300	Saray
Yeşil Müsta'mel çatma Yasdik	1	500	Saray	Sagin Boynuzu	1	10	Saray
Köhne Müsta'mel Beyaz kazmalı Yasdik	1	530	Saray	Yeşil Çuka Kapı Perdesi	1	700	Saray
Meski Basma Döşek	1	200	Saray	Kırmızı Çuka Leğenaltı	1	100	Saray
Basma Zarflı Minder	2	300	Saray	Sarı Ayna	2	100	Saray
Basma Baş Yasdığı	3	150	Saray	Beyaz Yelpaze	1	40	Saray
Köhne Ocak Minder	1	60	Saray	Sepet Sandık	1	200	Saray
Uzun Minder	2	500	Saray	Def'a Sepet Sandık	1	200	Saray
Mısri Hasır	1	50	Saray	Sepet Sandık	1	180	Saray
Mısri Çarşab ile...	1	800	Saray	Def'a Sepet Sandık	1	180	Saray
Köhne Keçe	1	50	Saray	Def'a Sandık	1	200	Saray
Beyaz Kazmalı Yasdik	3	400	Saray	Def'a Sepet Sandık	1	200	Saray
Alaca Kadife zarflı Yasdik	10	3.000	Saray	Sedefkârî na'l	Ç.1	300	Saray
Morlu Alaca Kadife Yasdik	2	700	Saray	Sedefkârî Küçük Sanduka	1	2.000	Saray
Basma Yulak Döşek	2	800	Saray	Sedefkârî Düdsi Kafası	1	2.500	Saray
Mor Yulak Basma Minder	1	300	Saray	Sedefkârî Faraş	1	200	Saray
Minder Yasdik...	1	200	Saray	Sedefkârî Kursa Şemi'	1	1.000	Saray
Yulak Kollu pamuk Minder	1	500	Saray	Kursu Şemi'	1	25	Saray
Kırmızı Çiçekli Basma Minder pamuk	1	300	Saray	Keçe Seccade	1	100	Saray
Maili Yulak Basma Minder	1	600	Saray	Katır Sanduka	4	4.000	Saray
Alaca Atlas Taraflı Döşek	1	600	Saray	Def'a Katır Sandık	3	1.500	Saray
Bir Yüzü Basma Maili Yulak Döşek	1	500	Saray	Köhne Sepet Sandık	1	200	Saray
Sarı Yulak Atlas Döşek	1	700	Saray	Döşek	1	50	Saray
Hatâyi Baş Yasdik	1	500	Saray	Fakfûri Küçük Kılâbdan	1	400	Saray
Maili Hatâyi Yorgan	1	600	Saray	Sava	1	15	Saray
Kırmızı Sarılı Hatâyi Yorgan	1	700	Saray	Keçe	2	125	Saray
Erguvâni Hatâyi Yorgan	1	700	Saray	Kapu Perdesi	1	400	Saray
Mindallı Baş Yasdik	1	300	Saray	Köhne Sanduka Kebirdir	1	200	Saray
Köhne Mindallı Yorgan	2	800	Saray	Taht divan	1	1.500	Saray
Büyük Nakışlı Basma Yorgan	1	300	Saray	Al Yulak Mindallı Yorgan Çer Şikârî Çadırı	1	700	Saray
Morlu Basma Baş Yasdik bağı ve mindallı	1-2	500	Saray	Kuçi? Cedit Levazımıyla	1	9.500	Saray
Acem Basması Baş Yasdığı	1	200	Saray	Halı	1	1.500	Saray

Gölgeli Basma Baş Yasdık	1	200	Saray	Basma Yorgan Minder ve Sac	2-1-1	800	Saray
Zincablı ve Beyaz Kulaklı Mindallı Yorgan Çer Şikâri Çadır Şerâsıyla	1	800	Saray	Ağaç Tezgah	1	125	Saray
Çer Şikâri Çadır Şerâsıyla Mor Mindallı Yorgan	1	400	Saray	Yaldızlı Leğen ma' ibrik	1	2.500	Saray
Kaşmiri Küçük Yorgan	1	600	Saray	Şamdan Makarasıyla	2	400	Saray
Erguvâni Hatâyi Yorgan	1	700	Saray	Civan ma Sab	2	225	Saray
Beyaz ve Al Yulak Hatâyi Yorgan	1	800	Saray	Abdest Leğen, Kâse	4 D.50	500	Saray
Gölgeli Acem Basması Yorgan	1	400	Saray	Küçük Tâbe	1	60	Saray
Çer Şikâri Çadırı ile Al Mindallı Yulak Yorgan	1	800	Saray	Temir Tâbesi	1	200	Saray
Kırmızı ve Morlu Yulak Mindallı Yorgan	1	400	Saray	Bakır Çubuh	1	100	Saray
Mor Mindallı Üzerine Kılâbdan İşlemeli Çer Şikâri Çadırı ile Yorgan	1	1.500	Saray	Def'a Tâbe	K.12	600	Saray
Mor Atlas üzerine Kılâbdan İşleme Yorgan	1	4.000	Saray	Calterli? Leğen ma' İbrik	1	500	Saray
Kırmızı Atlas Üzerine Kılâbdan İşleme Yorgan	1	4.000	Saray	Müsta'mel Calterli? leğen ma ibrik	1	400	Saray
Mor Mindallı Kılâbdan İşleme Yorgan	1	1.000	Saray	Müsta'mel Bakır Güğüm	K.3 D.150	450	Saray
Def'a Kırmızı Atlas Üzerine Kılâbdan İşleme Çer Şikâri Çadırı ile Yorgan	1	4.000	Saray	Tâbe	K.12	175	Saray
Alaca Atlas Baş Yasdık	1	150	Saray	Maldemi?	1	300	Saray
Çibuki Kadife Üzerine Kılâbdan İşleme Yasdık Zarfı	10	9.000	Saray	Tâbe	1	100	Saray
Kırmızı Atlas Üzerine İşleme Yasdık Zarfı	4	3.400	Saray	Köhne Güğüm	K.3, D.150	250	Saray
Sakızî Yan Ma'kad	3	6.000	Saray	Kilit	3	100	Saray
Sakızî Seccade	1	2.000	Saray	Hamam Leğeni	K.2, D.400	350	Saray
Çuka Üzerine Kılâbdan İşleme Ocak Yasdığı	1	1.500	Saray	Demir Kürek	1	30	Saray

K.S: Kışla ve Sarayında, D. Dirhem, K. Kıyye, Ç. Çift.

Kaya Sultan'ın, şehirde, kışlada ve saray içerisinde evi bulunmaktadır. Tablo 3'de yer alan ev eşyalarına bakıldığı zaman kışla ve sarayında daha fazla eşyasının olduğu görülmektedir. Tabloda yer alan ev eşyaları detaylı olarak incelendiğinde çok sayıda kumaş ve dokuma mamulü eşyasının bulunduğu görülmektedir. Bunlar Kaya Sultan'ın eşyalarının önemli bir kısmıdır. Tabloda da görüleceği üzere Kaya Sultan'ın evinde bulunan ev eşyalarının büyük bir kısmı yorgan, yastık, minder, çarşaf, havlu, peşkir, sofrâ bezi, döşek, seccade, halı ve bohçadır. Bunların bir kısmı Kaya Sultan tarafından çeyiz olarak getirilmiş olmalıdır. Zira Kaya Sultan, Geray hânedanının bir üyesi ve aynı zamanda han kızıdır. Bu nedenle han kızının çeyizi hana yakışır ihtişamda olmalıdır. Bu nedenle muhallefâtında bulunan eşyaların bir kısmı çeyizinden kalan ve dokuz dokuz olarak bilinen kürk, kaftan, gömlek, altın ve gümüş işlemeli yatak örtüsü, çeşit çeşit yorgan ve çarşaf olmalıdır.⁴⁷

⁴⁷ Geray hânedanı kız çocuklarının evlendirilmesi hususunda Bkz. Dilek Tıglioğlu Kapıcı, "Fransız Kaynaklarına Göre Kırım Hanlığı (1700-1768)", (Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2022), 249-250.

Tabloda yer alan dokuma mamülü ürünler ise farklı işleme tarzlarına sahiptir. Bunlardan kılâbdan ve hatâî süsleme tarzının Kaya Sultan tarafından daha çok tercih edildiği anlaşılmaktadır. Kılâbdan olarak adlandırılan işleme türü bakır, kalay, prinç gibi madenlerden çekilerek gümüş ve altın yıldızlar vurulmuş saç kadar ince iplikle yapılan nakışlardır.⁴⁸ Kaya Sultan'ın ev eşyaları arasında yer alan beyaz, sarı ve kırmızı bohçalar, sarı kırmızı atlas, mor ve kırmızı atlas yorganlar, mor mindallı yorgan, çer şikâri çadır ve çuka ocak yastığı kılâbdan kumaşla işlenmiştir. Hatâî ise Orta Asya menşeli bir süsleme tekniğidir. İslâmiyet'in etkisiyle daha ziyade bitkisel motiflerin ön planda tutulduğu bir süsleme biçimine dönüşmüştür.⁴⁹ Genellikle ipekli kumaşlar üzerine yapılmaktadır.⁵⁰ Kaya Sultan'ın muhalefâtında yer alan kırmızılı sarılı yorganlar, erguvânî yorgan ve baş yastığı hatâî tekniği ile süslenmiştir. Dokuma ürünleri beyaz, alaca, sarı, kırmızı, mavi, mor ve erguvânî şeklinde renk renktir. Kaya Sultan tarafından en çok tercih edilen renk ise beyaz ve kırmızıdır. Anlaşıldığı kadarıyla da özellikle kırmızı renk Kırımlılar tarafından çok tercih edilmektedir. Zira Peyssonnel'e göre de Kırımlılar arasında en çok tercih edilen renk kırmızıdır.⁵¹

Tabloya bakıldığı zaman Kaya Sultan'ın evinde ve sarayında farklı diyarlardan getirilen ürünlerinde bulunduğu görülmektedir. Peşkirlerin bir kısmı Bursa'dan gelmektedir. Bursa'dan gelen kırmızı telli Bursa peşkiri 1.600 akçe ile Sultan'ın en kıymetli peşkiridir. Şal, seccade ve ma'kad minderinin bir kısmı ise Sakızîdir. Yastık ve yorganların bir kısmı ise Acem diyarındandır. Maşrapa ve hasırların bir kısmı Mısırîdir. Estetiğe önem verdiği anlaşılan Kaya Sultan'ın evinde çeşit çeşit aynalar bulunmaktadır. Bu aynalardan biri Moskova'dan diğeri Leh diyarından gelmiştir. Leh aynası büyük olup endam aynası olarak geçmektedir. Kıymeti ise 3.000 akçedir.

Tablo 3'de yer alan eşyalara bakıldığı zaman Kaya Sultan'ın evinin sade olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü muhalefâtta yer alan ve tabloda gösterilen halı, minder, döşek, yorgan ve çarşafklar aynı zamanda Kaya Sultan'ın oturma, dinlenme ve istirahat esnasında kullandığı eşyalardır. Yani Sultan'ın evinde ayrıca oturma ve yatma amaçlı mobilya takımları bulunmamaktadır. Aslında bu durum dönemin Kırım evlerini yansıtmaktadır. Yine hem Kaya Sultan'ın evinde hem de diğer Kırımlıların evinde görülen en önemli ev eşyalarından biri sandık ve bohçalardır. Bunlar evde bulunan eşyaları depolamak için ya da taşımak için kullanılmaktadır. Kaya Sultan'ın evinde bulunan demir, sepet, katır ve sedefkârî olarak adlandırılan sandıklarla farklı tür ve ebattaki bohçalar da bu amaçla kullanılmaktadır. Bunların dışında Kaya Sultan gibi ekonomik durumu iyi olan Kırımlıların evinde perde, ayna ve saat gibi eşyalarda bulunmaktadır. Yine muhakkak ki tüm Kırım evlerinde aydınlatma, ısınma ve güvenlikle ilgili ev eşyaları da bulunmaktadır. Kaya Sultan'ın ev eşyaları içerisinde yer alan bazı eşyalar ise saray zarafetini göstermektedir. Bunlardan biri Kaya Sultan'a ait peşkir tabağıdır. Zira 1.150 akçe kıymet biçilen peşkir tabağının fağfûrî yani çinili kısmı mücevherle kaplıdır.

4.3. Mutfak Eşyaları

Kaya Sultan'ın muhalefâtında bulunan eşya gruplarının en önemlilerinden biri de mutfakta kullanılanlardır. Kaya Sultan'ın mutfağında bulunan eşyaları şunlardır:

⁴⁸ Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, 1077.

⁴⁹ Banu Aygün, "Türk Süsleme Sanatında Hatailer", 38. *Icanas (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*, *Bildiriler*, C.I, Maddi Kültür, (Ankara, 2007),51.

⁵⁰ Nuri Kavak, "*Kırım'ın Karasu Kazası 1683-1744 (Şeriyye Sicillerine göre)*", (Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2008), 176; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 766.

⁵¹ Peyssonnel, Claude-Charles, *Traité sur le commerce de la Mer Noire*, Tome I, Cuchet, (Paris, 1787), 30.

Tablo 4. Kaya Sultan'ın Mutfak Eşyaları

Cinsi	Miktarı Aded	Kıymet (Akçe)	Nerede	Cinsi	Miktarı Aded	Kıymet (Akçe)	Nerede
Mısıri Demir Fırını	1	125	Evde	Beyaz masnû Maşraba	1	500	Saray
Kemik yumurta kaşığı	1	50	Evde	Büyük ve Küçük Kâse	8	60	Saray
Darcın	1	15	Evde	Şişe Kâse ve Şişe tepsi	1	10	Saray
Dört Küçük Kutu Ravgan mütenevvi'	1	100	Evde	Zemdan	2	50	Saray
İbrik	1	100	Evde	Yeni Ma'den meski büyük Kâse	1	200	Saray
Celtrlü Küçük Leğen	1	80	Evde	Yeni Ma'den Kâse	3	150	Saray
Kahve Tabağı	1	50	Evde	Şişe	15	50	Saray
Büyük Kahve İbrik	1	180	Evde	Çini Sürahi	1	25	Saray
Küçük İbrik	1	30	Evde	Mısıri Maşraba	1	10	Saray
Küçük Tencere	1	40	Evde	Fağfûri Küçük tabak	15	50	Saray
Küçük Sahan, Kapak ve Nalbak	Sahan:2, Kapak 1, Nalbak 2	100	Evde	Kütahya Tabağı	7	25	Saray
Tabak Kazan	1	300	Evde	Fincan Kutusuyla	1	30	Saray
Leğencik	1	40	Evde	Fağfûri Hoşab Kâsesi	3	1.500	Saray
Bakır Sini	1	100	Evde	Fağfûri Büyük Tabak	1	500	Saray
Demir Sac Ayak	1	15	Evde	Fakfûri Tabak	4	1.000	Saray
Büyük ve Küçük Şişler	15	350	Evde	Kıl Peşkir Kaşığı	1	25	Saray
Ma'deni Siyah Maşraba	1	400	Evde	Bir miktar nohut ile iki kutu	1	15	Saray
Mütenevvi' Kâse	9	50	Evde	Kavanoz bir miktar kıl peşkir	4	200	Saray
Fincan	13	40	Evde	Kâse	1	10	Saray
Zencir Merba'ası Kavanoz Turuncu Merba'ası Kavanoz, Limon Eşribesi Kavanoz	6	700	Evde	Cam Kahve Tabağı	1	150	Saray
Bir Kıt'a Limon Eşribesi	1	50	Evde	Küçük Kahve İbriği	1	150	Saray
Kişnic	1	50	Evde	Cam Testi ve Bakır Testi	10	150	Saray
Badem	1	100	Evde	Küçük Tabak	2	40	Saray
Razaki Üzüm	K.15	150	Evde	Bakır Rüfedân	1	15	Saray
Siyah Üzüm	K.7	50	Evde	Bakır Güğüm	K.7	900	Saray
Çerkez Bıçak	1	40	Evde	Bakır Leğen	K.8	900	Saray
Göderi Biyeli	1	50	Evde	Savatlı Sini	1, K.12	1.800	Saray
Tenezzüh Kıt'a	2	80	Evde	Sade Sini	9	1.350	Saray
Önlükler	1	40	Evde	Küçük Bakır Sini	3	375	Saray
Mikrâz	1	30	Evde	Kapaklı Tencere	K.5	600	Saray
Küçük Şişecikler ile Yağlar	1	40	Evde	Kapaklı Küçük Tencere	K.2, D.100	250	Saray
Kemik Kutu	3	10	Evde	Kapaklı Tencere	K.5	600	Saray
Tiryâk	1	10	Evde	Def'a Tabaklı Tencere	K.300, D.300	450	Saray
İncu ve bez Kutu	4	15	Evde	Kapağıyla Büyük Lengeri	2, K.11	1.500	Saray
Bez kutu	1	100	Evde	Kapaksız Lengeri	5 K.116	1.500	Saray
Sırma Kaytanlar	1	700	Evde	Sahan Kapağıyla	19, K.35	4.500	Saray
Ketan	Zira:1	12	Evde	Şişhane Kapak Hoşab Testi	K.3	500	Saray
Şiş Maşraba	1	20	Evde	Kenarlı Bakır Kahve Tabağı	1	100	Saray
Meski Fincan	19	850	Saray	Kertikli Sahan Kapağıyla	10	1.400	Saray
Cedid Fincan Kutusu	1	50	Saray	Küçük Leğen	1	80	Saray
Ma'deni Fincan	2	100	Saray	Bakır Küçük Test	2	50	Saray
Balgami ?Yeni Madeni Fincan	1	65	Saray	Kapaklı Tencere	K.7	900	Saray

Def'a Fincan	3	200	Saray	Savatlı Sini	K.5	750	Saray
Kenarı Fağfûrî Sahan	1	100	Saray	Bakır Sini	K.2 D.50	400	Saray
Mum Sofraları ve Külâh	4, 1	50	Saray	Sade Leğen	K.2 D.300	400	Saray
Kahve	K.4	800	Saray	Bir sin ham ve bir sin bakır kahve tabağı	1	100	Saray
Kemik Kaşık	Ç.21	150	Saray	Kefkir	1	60	Saray
Ağaç Kaşık	Ç.12	12	Saray	Tencere Kapağıyla	K.23	300	Saray
Balık Diş Kaşık	2	100	Saray	Köhn Tencere Kapağıyla	K.2, D.350	350	Saray
Sedefli Kaşık	2	50	Saray	Def'a Sahan Kapağıyla	Kıyye:92	1.300	Saray
Def'a Kaşık	7	200	Saray	Tencere Kapağıyla	K.3, D.150	400	Saray
Meşavkâri ve şiş ve otu	1	350	Saray	Küçük Tencere	1	80	Saray
Şemi' Asel	K.12	200	Saray	Küçük Çöyün	1	100	Saray
Kefe'vi Şemi'	1	25	Saray	Küçük Mangal	1	200	Saray
Nalbur Maşraba	3	600	Saray	Sade Kayak Tenceresi	K.4,..50	500	Saray
Kapaklı Nalbur Kâse	2	800	Saray	Kapaklı Küçük Sahancıklar	K.2	120	Saray
Maşraba ve Şişe	1 ve 1	30	Saray	Def'a Sahan	3, K..22	300	Saray
Derşli Büyük Nalbur Maşraba	1	300	Saray				

K.S: Kışla ve Sarayında, D. Dirhem, K. Kıyye, Ç. Çift.

Tablo 4'de yer alan eşyalara detaylı olarak bakıldığında Kaya Sultan'ın mutfağında çeşit çeşit kazanlar, tencereler, sahanlar, tabaklar, tavalalar, çömlekler, kâseler, tepsiler, siniler, leğenler, maşrapalar, testiler, güğümler, ibrikler, bıçaklar, çini kaplar, kahve fincanları vb gibi mutfak malzemesinin mevcut olduğu görülmektedir. Mutfak malzemeleri muhalefâtı kaydeden kadı tarafından büyük, orta, küçük, kapaklı, kapaksız, yassı, düz, ayaklı, bakır, kalay, çini, cam, yeni ve eski gibi çeşit çeşit tarif edilmiştir.

Kaya Sultan'ın ev eşyalarında olduğu gibi mutfak eşyalarında da kışla ve sarayında daha fazla eşya bulunmaktadır. Yine sarayda bulunan gümüş taraflı beyaz fincan, meşki fincan, kenarı fağfûrî sahan, gümüş tabak, gümüş kahve ibrikleri, çini sürahiler, Kütahya porselen tabakları, fağfûrî tabaklar ve cam tabaklar saray zarafetini yansıtan mutfak eşyalarıdır.

Tablo 4'de yer alan mutfak malzemeleri içerisinde en önemlilerinden biri de kahve pişirmeye yarayan malzemeleridir. Kaya Sultan'ın mutfağında dört kıyye kahvesiyle birlikte bakır, cam, porselen ve gümüşten yapılmış kahve tabakları ve yine farklı ebatlarda kahve ibrikleri yer almaktadır. Dolayısıyla Kaya Sultan'ın kahveyi sevdiği ve kahve sunumunda da zarafete düşkün olduğu anlaşılmaktadır.

4.4. Kılık Kıyafetleri

Bir kişinin sahip olduğu giyim kuşamı yani kılık kıyafeti onun yaşam biçimini anlamanın ve anlatmanın en iyi yollarından biridir. Bu bağlamda Kaya Sultan'ın muhalefâtında yer alan kılık kıyafetleri onun hakkında araştırmacılara kıymetli bilgiler sunmaktadır.

Tablo 5. Kaya Sultan'ın Kılık Kıyafetleri

Cinsi	Miktarı Adet	Kıymet (Akçe)	Cinsi	Miktar Adet	Kıymet (Akçe)
Sarı Serâser Zarflı Samur Kürk	1	70.000	Dülbend Makreme	1	50
Yeşil Kanuş Zarflı Samur Peçeli Kürk Samur zağraludur	1	20.000	Mindallı Zıbun	1	80
Gölgeli Kremsüt zarflı Kakım Kürk	1	7.000	Sırt İçli Sakızî Kürk	1	1.000
Leh Serâser Donluk	Zira:10	15.000	Gömlek	1	100

Kılâbdan İşlemeli Kırmızı Kaşmir Şal	1	10.000	Cezayir İhrâmı	1	1.200
Turuncu Kaşmir Şal Kılâbdan İşlemeli	1	6.000	Kırmızı Çuka Basma	3	6.000
Mor Sakızı Şal	1	2.500	Kırmızı Çuka Küçük Bor? Basma ve bir dahi çuka köhne basma	1	800
Moruncuk? Melez Gömlek	1	250	Boruncuk Gömlek	1	200
Def'a Moruncuk Gömlek	1	250	Siyah Kanuş Kaftan	1	1.500
Kılâbdanlı Dökme Takım	2	80	Kır Mesud Kaftan	1	1.500
Etek ve Terlik	1	45	Dört Kıt'a Zıbun	1	300
Müsta'mel Hamam Gömleği	1	200	Takye Teryuş?	2	100
Peştamal	1	50	Terlik	Çift 1	250
Gömlek Peştamal	3	150	Kumaş Parçası	2	400
Köhne Boruncuk Gömlek	1	100	Zincabi Çenber	1	600
İki çift babuş	1	20	Kaftan Gömlek	1	1.000
Kılâbdan mindal ve sırma mindal	1	90	Yarım Ak Bogasi	1	70
Beyaz Mindalı Sırt Kaplı Kürk	1	1.000	Parça Zincab	1	50
Ketan Gömlek	1	150	Beyaz KanusTaraflı Kakım Kürk	1	4.000
Eski Atlas Gömlek	1	100	Frengi Serâser Taraflı Kakım Kürk	1	10.000
Yeşil Ferace Sufi	1	1.500	Çuka Terpüş	3	200
Uzun Şahi Zıbun	1	300	Yeşil Çuka Yaşmak	1	200
Kanuş Zıbun	1	500	Def'a Yeşil Çuka Yaşmak	1	250
Telli Kemer Mes'ut? Zıbun	1	500	Nim Kösele	1	25
Siyah Hare Zıbun	1	300	Meşin	1	15
Mumi Çenber	1	300	Hamam Gömleği	1	100
Zincirli Çenber	1	100	Yeşil Kürk Zarflı	1	300
Mumi Makreme	1	40	Şişhane Na'lını	10	300
Def'a Makreme	1	50	Yalpak Nalını	9	200
Yemeni Makreme	1	20	Savatlı na'leyn	1	250

Tablo 5’de yer alan kılık ve kıyafetler hem Kaya Sultan’ın hem de Kırım kadınlarının giyim kuşamları ve devrin modası hakkında zengin bilgiler sunmaktadır. Tablodan anlaşıldığı kadarıyla Kaya Sultan’ın kullandığı belli başlı kılık kıyafet ürünleri kürk, kaftan, zıbın, çakşır, şalvar, etek, fistan, ferâce, kuşak, şal, çember, sarık, kavuk, terpüş, dülbend, yaşmak, ihram, don, uçkur, yağmurluk, mest, pabuç, çizme, terlik, takunya, nalın, gömlek, hamam gömleği, peştamal, kuşak, baş kuşağı, havlu, peşkir, yüz bezi, peştamal, makreme, çarşaf, saç bağı ve düğme gibi ürünlerdir. Kaya Sultan’ın kılık kıyafet ürünlerine bakıldığı zaman Kırım kadınlarının genellikle bedenlerinin üst kısmına pamuktan üretilen zıbın ya da gömlek, altlarına ise etek, şalvar ve çakşır, ayaklarına ise çizme, mest, pabuç, nalın ve takunya gibi kıyafetler giydikleri anlaşılmaktadır. Başlarına ise kadınlar fes, çember, dülbend, kuşak vb. erkekler ise sarık ve kavuk gibi şeyler giymektedirler.⁵² Ayrıca bahsi geçen kıyafetlerin üzerine kadınlar tarafından ferace, ihram, yaşmak ve kürk gibi kıyafetler giyilmektedir. Erkekler tarafından ise daha çok kaftan ve kürk gibi kıyafetler giyilmektedir. Giyilen bazı kıyafetler genellikle dizlere kadar uzanmaktadır. Muhtemelen bunun sebebi de bölgenin sahip olduğu sert iklim koşullarıdır. Zira kullanılan kıyafetler genellikle soğuk havalara dayanıklı kalın tiftik kumaşlardır. Peyssonnel’e göre özellikle Angora tiftiğinden üretilen kıyafetler son derece pahalıdır.⁵³ Kaya Sultan’ın muhallelâtında yer alan kılık ve kıyafetlerin benzerleri devrin diğer insanları tarafından da kullanılmaktadır.⁵⁴ Dolayısıyla Kaya Sultan’ın muhallelâtında yer alan kılık kıyafetlerin devrin modasını yansıttığı söylenebilir.

⁵² Peyssonnel’e göre kadınlar tarafından başa takılan çemberler sosyal hayatın vazgeçilmez ürünlerindedir. Bkz. Peyssonnel, *a.g.e.*, 52-54.

⁵³ Peyssonnel, *a.g.e.*, 35-36.

⁵⁴ 18. yy. Bahçesaray’ında kılık-kıyafet hakkında Bkz.Doğan, *a.g.t.*, 186-189.

Kaya Sultan'ın kıyafetleri rengârenktir. Siyah ve kır kaftanlar, mor gömlekler, sarı, yeşil, gölgeli ve beyaz kürkler, samur, sincap ve kakım kürkleri onun tarafından tercih edilen ürünlerdir. Yine Kaya Sultan'a Kırım dışından da birçok kılık kıyafet ürünü gelmektedir. Bakıldığı zaman donluk kumaşlarının Leh diyarından, ihramının Cezayir'den, bazı kürk ürünlerinin Avrupa'dan, nalınının İstanbul Şişhane'den geldiği anlaşılmaktadır.

4.5. Mücevherleri

Mücevherler, Kaya Sultan'ın muhalefâtı içerisinde yer alan en önemli emtialar arasındadır. Mücevherlerinin toplam değeri 126.575 akçedir. Kaya Sultan'ın muhalefâtında yer alan mücevherler şunlardır:

Tablo 6. Kaya Sultan'ın Mücevherleri

Cinsi	Miktarı Adet	Kıymet (Akçe)	Kime Verildiği
Mücevher Yakut Sorguç	1	7.000	Hisse-i Valide
Defa Mücevher Sorguç	1	8.000	Bahadırşah
Frenk Çift Altın Estefan	1	14.000	Bahadırşah
Frenk Çift Altın Kemer Kuşak	13	25.000	Bahadırşah
Frenk Çift Altın Bilezik	1	6.000	Hisse-i Valide
Bir Çift Mücevher Altın Küpe	14	35.000	li'l-vasiyeti
Baş Altın Kuşak	M.44 , K..300	13.400	Hisse-i Valide
Bademi Altın hâtem def'a hâtem	1	700	Hisse-i Valide
Elmas Altın Hâtem	1	2.000	Hisse-i Valide
Sırma Tesbih	1	300	Hisse-i Valide
Misk	1	150	Hisse-i Valide
Kars Gümüş	D.27	525	Hisse-i Valide
Nakd	1	150	li'l-vasiyye
Gümüş Kuşak Kulasıyla	1	100	Hisse-i Valide
Mücevher Fincan	1	600	Li'd-deyni Beyate
Mücevher Şerbet Kâsesi	1	2.200	Li'd-deyni Beyate ve li'r-resm
Mücevher Kil Peşkir Tabağı	1	200	Li'd-deyni Beyate ve li'r-resm
Kil Peşkir Kaşığı Mücevher ve Sade	1+1	400	Li'd-deyni Kavri Zimmi
Gümüş Tarafı Beyaz Fincan	1	150	Li'd-deyni
Gümüş Tabak	2,D.160	3.200	Li'l-resm
Gümüş Kahve İbriği Kılâbdan ve buhurdanı	D.340	7.500	Li'l-resm ve li'd-deyn

M. Miskal, K.Kıyye, D. Dirhem, Ç. Çift

Tablo 6 incelendiğinde Kaya Sultan'ın Safevi, Bâbü, Timur ve Osmanlı Devleti'ndeki hükümdar ve şehzadeler gibi sorguç kullandığı anlaşılmaktadır. Türk-İslâm devletlerinde genellikle hükümdar ve şehzadelerin kullandığı başlık üzerine takılan süslemeye verilen ad olan sorgucun Kaya Sultan tarafından kullanılması aynı zamanda onun statüsünü de göstermektedir. Zira sorguç hem Kırım Hanlığı'nda hem de zikredilen diğer devletlerde genellikle hükümdar ve şehzadeler tarafından kullanıla gelmiştir.⁵⁵ Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus Kaya Sultan'ın kadın olmasıdır. Dolayısıyla Kırım Hanlığı'nda hânedan üyesi kadınlarında bu bağlamda sorguç kullandıkları anlaşılmaktadır. Zira Kaya Sultan'ın da yakut ve altın gibi kıymetli mücevherlerle süslenmiş sorgucu bulunmaktadır.

Tablo 6'da yer alan önemli mücevherlerden bazıları bilezikler, küpeler, hâtemler ve kuşaklardır. Mücevherler altın, gümüş, elmas ve yakut gibi değerli madenlerdendir. Günümüzde

⁵⁵ Zeynep Tarım Ertuğ, "Sorguç", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXVII (İstanbul 2009), s.379.

Kırım bölgesinde yapılan kazı çalışmalarında Kırım toplumuna ait birçok takı ve mücevher eşyalar gün yüzüne çıkartılmaktadır. Nitekim bunlardan biri de Kaya Sultan'ın mücevherleriyle ilgilidir. Bu bağlamda 19 Ocak 2021 tarihinde Kırım Federal Üniversitesi Tarih Bölümü arkeolojik keşif ekibi tarafından yapılan kazılar Kaya Sultan ismini tekrardan gündeme getirmiştir. Zira Hansaray bölgesinde Şahin Kulesi'nin altında yapılan kazılarda üzerine Kaya Sultan ismi kazınmış bir hâtem bulunmuştur. Keşif ekibinden Valeriy Naumenko, “*Bu buluş çok ilgi çekici çünkü yüzükte Arapça bir isim yazıyor; Kaya Sultan. Yüzükte kazılmış olan isim hânedan mezarlığındaki bir mezar taşında da yazıyor. Bu yüzden yüzüğün Kırım Hanının kızına ait olduğunu düşünüyoruz.*” diyerek bulunan eşyanın 1718 yılında vefât eden Kaya Sultan'a ait bir yüzük olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁶ Naumenko'nun ileri sürdüğü iddia kısmen doğrudur. Zira Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri'nde yer alan muhalledâf kaydı da Naumenko'yu desteklemektedir. Fakat öncelikle iki hususu düzeltmek gerekmektedir. Birincisi bulunan eşyayı tam olarak yüzük olarak tanımlamak doğru değildir. Zira Naumenko'nun bahsettiği ve üzerinde Kaya Sultan yazan takı aslında bir hâtemdir. Zira hâtem aslında mühür olarak kullanılan üstü mühürlü bir yüzük türüdür.⁵⁷ İkinci olarak ta hâtem üzerinde yer alan yazıyı Arapça olarak tanımlamak yanlıştır. Zira Naumenko'nun bahsettiği yazı Osmanlıca olmalıdır. Bu çalışmada incelenen muhalledâf kaydında Kaya Sultan'a ait üç hâtem yer almaktadır. Bunlardan birincisi bademi altın hâtem, ikincisi elmas altın hâtemdir. Üçüncüsü ise def'a hâtem şeklinde kaydedilmiştir. Bademi altın hâtem ve def'a hâteme 700 akçe değer biçilmişken elmas altın hâteme 2.000 akçe değer biçilmiştir. Her üç hâtemde muhalledâfta Kaya Sultan'ın annesi Gülendâm Bikeç'e bırakılmıştır.⁵⁸ Naumenko'nun bahsettiği yüzüğün üzerinde Kaya Sultan ibaresinin yer alması aynı zamanda Kaya Sultan'ın devlet işlerinde de görev aldığına göstergesidir. Zira Türk devletlerinde olduğu gibi Kırım Hanlığı'nda da kadınlar devlet işlerinde aktif bir şekilde yer almaktadır. Kaya Sultan'da bu bağlamda han kızı ya da han kardeşi olmanın vermiş olduğu güçle devlet işlerinde yer almış olmalıdır. Hâtem de bunun en güçlü kanıtıdır. Kaya Sultan bu bağlamda hâtemi kullanarak yazılan mektuplara ya da haberlere mührünü basmış olmalıdır.

Yine Tablo 6'da yer alan kahve fincanları, tabaklar, kaseler ve tespihlerde kıymetli madenlerle süslenmiştir. Dolayısıyla bu mutfak eşyalarının onun mücevherleri arasında olduğu değerlendirilmektedir. Kaya Sultan'ın sarayında yer alan bu eşyalar aynı zamanda onun sahip olduğu gücü de göstermektedir.

4.6. Gayrimenkul ve Hayvanları

Kaya Sultan'ın muhalledâfında değer biçilen tek gayrimenkul değirmendir. Kırım bölgesi coğrafi özellikleri ve sahip olduğu nehirler bakımından değirmencilığe son derece müsaittir. Bununla birlikte İlk Çağlardan itibaren bölgenin tahıl ambarı olarak adlandırılması ve bölgede envai çeşit tahıl ürününün yetiştirilmesi Kırım Coğrafyasında değirmenciliği cazip bir iş kolu haline getirmiştir. Değirmenler ise sahip olduğu su gözüne göre adlandırılmışlardır. Bir göz su alan değirmen bir gözlük değirmen iki göz su alan değirmen iki göz değirmen şeklinde tasnif edilmiştir. En büyükleri ise sekiz göz değirmen şeklinde adlandırılmıştır. Kaya Sultan'ın da

⁵⁶<https://www.tarihistan.org/kirim-da-selim-giray-han-in-kizina-ait-oldugu-tahmin-edilen-300-yillik-yuzuk-bulundu/22046>.(Erişim 19.02.2023).

⁵⁷ Hâtem sözlükte “*Mühür, imza yerine mektubun sonuna basılmak üzere sahibinin ismi mehkûl tamga ki ekseriya bir halkaya merbût olup yüzük gibi parmağa geçirilir*” şeklinde yer almaktadır. Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, 565.

⁵⁸ ORRN, FOND 917,48-62-A.

Kıpçak karyesinde beş gözlük bir değirmeni bulunmaktadır. Bu değirmenin kıymeti 100.000 akçedir. Değirmen, Bahadırşah Mirza'nın hissesine düşmüştür.⁵⁹

Kırım'da değirmenler genellikle köleler vasıtasıyla işletilmiştir. Değirmencilikle uğraşan köleler *Değirmenci Kazak* şeklinde adlandırılmışlardır. Değirmenci Kazakların en önemli özelliği ise değirmencilik mesleğine vâkıf ve aynı zamanda çuvaları indirip kaldıracabilecek güçlü ve kuvvetli kölelerden seçilmiş olmalarıdır. Kaya Sultan'ın değirmeninde ise karı koca iki köle bulunmaktadır. Muhallefatta bunların isimleri belirtilmemiş olup Değirmenci Kazak ve Değirmencinin zevcesi şeklinde kaydedilmişlerdir. Bu kölelerden Değirmenci kazağa 16.000 akçe, karısına ise 13.000 akçe kıymet biçilmiştir. Her iki köle de değirmen gibi Bahadırşah Mirza'ya bırakılmıştır.⁶⁰ Bu kölelerin değirmenle birlikte Bahadırşah Mirza'ya bırakılması üretimde devamlılığı sağlamak düşüncesiyle izah edilebilir. Yine karı koca olan bu kölelerin birbirinden ayrılmayarak her ikisininde aynı kişiye verilmesi aile bütünlüğüne verilen önemin de göstergesidir.

Kırım; geniş bozkırları, bol otlakları, zengin su kaynakları ve farklı yükseklikteki dağlarıyla hayvancılık için elverişli bir coğrafyadır. Bu nedenden dolayı da Kırım'da yaşayan hemen hemen her tabakadaki insanların atla birlikte küçük ya da büyük baş hayvana sahip olduğu görülmektedir.⁶¹ Kaya Sultan'ında bu bağlamda muhallefâtı zengindir.

Tablo 7. Kaya Sultan'ın Muhallefâtında Yer Alan Hayvanlar

Cinsi	Miktarı Adet	Kıymet (Akçe)	Kime Verildiği
Anabaş Koyun	36	1.800	Bahadırşah
Büyükklü ve Küçükklü Deve	5	76.000	Bahadırşah
Camuş[Camız]	2	1.400	Bahadırşah
Konaceyın Camuş[Camız]	5	500	Bahadırşah
Camuş Öküz	1	700	Bahadırşah
Camuş Tana	1	200	Bahadırşah
Kuçi? Atları	6	4.800	Kavri Zimmi
Bir re's öküz	1	600	Bahadırşah

Tablo 7'ye bakıldığı zaman Kaya Sultan'ın küçükbaş hayvandan büyükbaş hayvana kadar çok sayıda hayvanının bulunduğu görülmektedir. Muhallefâtında bulunan hayvanların toplamı 86.000 akçedir. Atlar hariç tüm hayvanları oğlu Bahadırşah Mirza'ya kalmıştır. Hayvanlar içerisinde çoğunluğu koyunlardır. Koyunu camızlar ve diğer büyükbaş hayvanlar takip etmektedir. Yine hayvanlar içerisinde yer alan develerde Kaya Sultan'ın zenginliğinin göstergesidir. Şüphesiz bu hayvanlarla Kaya Sultan tek başına uğraşmamaktadır. Zira değirmencilikte olduğu gibi hayvancılıkta da genellikle köleler kullanılmıştır. Bu kölelere de genellikle *Çoban Kazak* olarak adlandırılmıştır.⁶² Ancak Kaya Sultan'ın hayvanlarına bakmak için köle yerine çoban kullandığı

⁵⁹ ORRN, FOND 917,48-59-B.

⁶⁰ ORRN, FOND 917,48-59-B.

⁶¹ 16. yy'da bölgeyi ziyaret eden Broniowski'ye göre her Tatar'ın bir atı bulunmaktadır. Yine 18. yy'da Bahçesaray'da elçilik görevinde bulunan Peyssonnel'de benzer ifadelerde bulunmaktadır. Bkz. Broniowski, *a.g.e.*, 56; Peyssonnel, *a.g.e.*, 6.

⁶² ORRN, FOND 917,35-55-B1; ORRN, FOND 917,36-61-A1; ORRN, FOND 917, 37-46-B2.

anlaşılmaktadır. Zira Kaya Sultan'ın borçları arasında 490 akçelik çoban borcu bulunmaktadır.⁶³ Dolayısıyla Kaya Sultan'ın bahsi geçen hayvanlara bakan bir çobanın var olduğu anlaşılmaktadır.

4.7. Köleleri

Kölelik İlk Çağlardan itibaren hemen hemen tüm toplumlarda görülen bir uygulamadır. Kırım bölgesi de köle ve köle ticareti bakımından son derece önemli bir yerdir. Kırım Hanlığı zamanında da bu durum geçerli olmuştur. Hatta 15 ve 18. yy. arasında hanlığın en önemli gelir kaynağı köle ticareti olmuştur.⁶⁴ Bu nedenle de köle temini için Kırım hanları ve Karaçi beyleri tarafından çapul adı verilen yüzlerce sefer yapılmıştır. Bu seferler sayesinde yüzbinlerce köle elde edilmiştir. Elde edilen bu kölelerin bir kısmı iç piyasada kullanılırken ihtiyaç fazlası köleler Bahçesaray, Kefe ve özellikle de Karasu'da kurulan köle pazarlarında satılarak İstanbul başta olmak üzere Osmanlı ülkesinin çeşitli bölgelerine dağılmışlardır.

Kaya Sultan'ın muhallefâtı incelendiği zamanda pekçok Kırımlının olduğu gibi onun da köle sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Kaya Sultan'ın muhallefâtında yer alan köleler şunlardır:

Tablo 8. Kaya Sultan'ın Köleleri

Cinsi	Aded	Kıymet (Akçe)	Kime Verildiği
Bağcihan Nam Cariye	1	15.000	Hisse-i Valide
Esna-i merzide ı'tâk olunan Tevekkül Nam Cariye	1	14.500	Mahsubu ani'l-vasiyyeti
Kamer Siyaye Nam Cariye	1	30.000	Li'd-deyni
Kantimur nam mu'tak behası	1	13.000	el-vasiyye
Sercihan nam mu'tak behası	1	13.000	el-vasiyye
Ali nam Tıfıl	1	2.500	Bahadırşah
Kalmuk Gülboy nam Cariye	1	15.000	Hisse-i Valide
Değirmenci Kazak	1	16.000	Bahadırşah
Değirmencinin Zevcesi	1	13.000	Bahadırşah

Tablo 8'e bakıldığı zaman Kaya Sultan'ın dokuz kölesinin bulunduğu görülmektedir. Bunlar arasında yer alan Tevekkül adlı cariyeye ile birlikte Kantimur ve Sercihan adlı köleler Kaya Sultan tarafından azad edilmiştir. Köle azad edilmesi Müslüman toplumunda son derece yaygındır. Zira Kur'an-ı Kerim'de Bakara ve el-Beled Surelerinde köle azadı teşvik edilmiştir.⁶⁵ Bu nedenden dolayı da Kaya Sultan'ın hayırseverlik yani Allah rızasını kazanmak için bu köleleri azat etmiş olması kuvvetle muhtemeldir.⁶⁶ Azad edilmeyen kölelerden Değirmenci Kazaklar ve Ali adlı çocuk köle Bahadırşah Mirza'ya verilmiştir. Bağcihan ve Gülboy adlı cariyeler ise validesi Gülendâm Bikeç'e verilmiştir. Kamer Siyaye adlı cariyeye ise 30.000 akçe kıymetinde olup borç karşılığında verilmiştir.

⁶³ ORRNB, FOND 917,48-58-A.

⁶⁴ Fisher, *a.g.e.*,45-46; Halil İnalçık, Makaleler 2, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeği", *Doğu-Batı*, (Ankara, 2018),145.

⁶⁵ Bakara, 2/177; el-Beled, 90/11-13.

⁶⁶ Kırım Hanlığı'nda köle azat yöntemleri hakkında Bkz. Zeynep Özdem Köse, "Kırım Hanlığı'nda Kölelik (1648-1699)", (Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,2017), 108-127.

4.8. Vakıfları ve Hayır İşleri

Kaya Sultan, Geray hânedanı üyesi olması, babası ve kardeşlerinin hanlık makamında bulunması ve yine kocası Seferşah Mirza'nın da Karaçi kabilesinden olması nedeniyle ekonomik olarak son derece rahat bir hayat sürmüştür. Bu nedenden dolayı da gelirinin bir kısmını hayır işlerine harcamış son derece hayırsever bir Kırım sultanıdır.

Kaya Sultan, mal varlığının yaklaşık üçte birlik kısmını hayır için vasiyet etmiştir. Fakat bu miktarın hangi hayır işi için vasiyet edildiği açıkça belirtilmemiştir. Sadece Canfeda, Musa ve cariyeler için yapılanlar belirtilmişken diğerleri vasiyet şeklinde üstü kapalı bir şekilde yazılmıştır. Fakat muhtemelen Kaya Sultan malını Bahçesaray'daki hayır kurumlarıyla annesi ve babası adına açılan vakıflara bağışlamış olmalıdır. Zira Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri üzerinde yapmış olduğumuz incelemelerde Kaya Sultan'ın annesi Gülendâ Bıkeç ve babası I. Selim Geray Han adına kurulmuş vakıflar tespit edilmiştir. Gülendâ Bıkeç için “*Tilâvet-i Kur'ân*” ve I. Selim Geray Han için “*Tilâvet-i Kur'ân*”, “*el-Hâc Selim Geray Han Mescidi Evkâfi*” ve “*el-Hâc Selim Geray Han Kârbân Sarâyı Evkâfi*” bu minvaldeki vakıflar için örnek gösterilebilir. Yine kadıasker defterleri üzerinde yapılan çalışmalardan Kaya Sultan adına Bahçesaray'da inşa edilmiş bir câmi-i şerif olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁷ Fakat bu câminin Kaya Sultan'ın ölümünden önce mi sonra mı inşa edildiği bilinmemektedir. Ayrıca yukarıda da zikr edildiği üzere sadece muhallefât kaydından Kaya Sultan'ın 30.500 akçelik üç kölesini Allah rızası için azat ettiği anlaşılmaktadır. Lakin azat ettiği köle sayısı çok daha fazla olmalıdır. Zira muhallefâtında Canfeda adlı biri için vasiyette bulunmuştur. Canfeda ise Kırım bölgesinde yaygın olarak kullanılan bir köle ismidir.⁶⁸ Dolayısıyla Kaya Sultan'ın vasiyetinde yer alan Canfeda, Kaya Sultan'ın azatlı köleleri arasında olmalıdır.

5. Kabri

Vefât eden bir Müslümanın defnedilmesi dini bir görevdir. Bunun ne neşilde yapılacağı, bunu yaparken hangi usul ve âdâbın takip edileceği ise İslâmi kurullarla belirlenmiştir.⁶⁹ Bu kurullar içerisinde yer alan cenazenin yıkanması, cenaze namazının kılınması ve hızlı bir şekilde defnedilmesi son derece önemlidir. Kaya Sultan'da bu bağlamda vefât edince bahsi geçen dini ritüeller çerçevesinde defnedilmiştir. Defin işlemi için ise Hansaray seçilmiştir. Zira Hansaray içerisinde yer alan Han Câmî'nin kible tarafında genellikle Geray hânedanı üyelerinin defnedildiği bir mezarlık yer almaktadır. Bu mezarlık içerisinde Kaya Sultan'ın babası Selim Geray Han da dâhil olmak üzere birçok akrabası medfûndur. Hansaray haziresinde defnedilen diğer hânedan üyeleri; I. Devlet Geray Han, II. Gazi Geray (Bora) Han, III. İslâm Geray Han, Devlet Geray Sultân, Mahmud Geray, Azamet Geray Sultân, Mengli Geray Sultân, Hüsâm Geray Sultân, Mehmed Geray, Muhammed Geray Sultân, Maksud Geray Sultân (Nureddin), Zeynep Sultân, Atike Sultân, Mübarek Geray Sultân, Ferah (Ferh) Sultân, Ayvaz Geray Sultân, Esmâ Sultân, Baht Geray Sultân, Mübarek Sultân Zâde, Devlet Geray Sultân, Hacı Geray Sultân, Adil Geray (Kalgay), Azamet Geray Sultân, Salih Geray Sultân, Safiye Sultân, Şehit Numan Geray Sultân, II. Mengli Geray Han, Toktamış Geray Sultân (Nureddin), Devlet Geray Sultân, Fatma Sultân (Selim Geray kızı), Fatma Sultân (Selâmet Geray kızı), Toktamış Geray Sultân, Mümin Geray Sultân, Selim Geray Han II, Ahmet Geray Sultân, Arslan Geray Sultân, Ferah Sultân, Sahib Geray Sultân, Murad Geray Sultân, Hacı Geray Sultân, Bahadır Geray Sultân, Rukiye Hanım, Selim Geray

⁶⁷ ORRNB, FOND 917,49-97-B2

⁶⁸ Kırım bölgesinde yaygın olarak kullanılan köle adları için Bkz. Zeynep Özdem Köse, *a.g.t.*, 39-42.

⁶⁹ İslâm hukukunda kabir hakkında Bkz. Kürşat Demirci, Mehmet Şener ve Süleyman Toprak, “Kabir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIV (İstanbul 2001), s.33-38.

Sultân (Kalgay), Bahadır Geray, Arslan Geray Han, Kırım Geray Han, Adil Geray Sultân, Gazi Muhammed Geray, Bahadır Geray Sultân (Nureddin), Mahbube Sultân ve Ferah Sultân'dır.⁷⁰ Bahsi geçen bu hânedan üyelerine ait türbeler ise Türk-İslâm mimarisine uygun bir şekilde inşa edilmişlerdir. Bu bağlamda türbeler kesme taştan, sekizgen planlı ve her köşesinde bir pencere olacak şekilde inşa edilmiştir.⁷¹

Kaya Sultan'da vefâtından sonra babası I. Selim Geray Han ve yukarıda zikredilen pek çok hânedan üyesi gibi Hansaray haziresi içerisindeki mezarlığa defnedilmiştir. Türbesi Han Câmî'ne son derece yakındır. Türbesinde Devlet Geray Sultan Gazi ibn Mübarek Geray Sultan ibn Devlet Geray Han H. 1041 (M.1631/1632), Mahmud Geray ibn Selim Geray Han H.1100 (M.1688/1689) ve Azamet Geray Sultan Nureddin H.1102 (M.1690/1691)'e ait mezarlar bulunmaktadır.⁷² Kırım hanlarının mezar taşları üzerinde çalışmalarda bulunan Nicole Kañçal Ferrari, Kaya Sultan'ın kabri hakkında tafsilatlı bilgi vermiştir. Buna göre Kaya Sultan'ın mezarında iki adet şahide bulunmakta olup baş kısmındaki şahide de kitabe mevcuttur. Kaya Sultan'ın mezarının baş ve ayak taşının üst kısmının silüeti yuvarlak hatlara sahip sivri olmayan bir mızrak veya iki tarafı keskin bıçak ucu gibidir. Mezar taşında gerek eski Türk topluluklarında gerekse Selçuklu ve Osmanlı dönemi mezar taşlarında sıklıkla görülen selvi ağacı motifi vardır. Mezar taşının kitabesi yedi satırdır. Mezar taşının kitabesinde;

*[el-hac] Selîm Han'ın idi duhter-i pâki
Fevtin işidüp didi havf eyledi [canım]
Çün dâr-ı fenâ-yı köhneden yüz tutdı harâbâta
Akil olan [adem diye...kâm]
Hiç olmadı ta'mir felek ki ola târîh
[Bu] köhne bina o dünyayı koydı Kaya Hanım
Sene [1130] (1718) İfadesi yer almaktadır.⁷³*

Kaya Sultan'ın mezar taşında yer alan bu ifadelerden onun I. Selim Geray Han'ın kızı olduğu ve H.1130 (M.1718) tarihinde vefât ettiği anlaşılmaktadır. Mezar taşı üzerinde hangi ayda vefât ettiği bilgisi yer almamakla birlikte muhallelâtının evâil-i şehri rebiülahirde tahrir edilmesi Kaya Sultan'ın bu ayda vefât ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla Kaya Sultan'ın vefât tarihi evâil-i şehri rebiülahir 1130 [Mart 1718]dur.

⁷⁰ Nicole Kañçal Ferrari, *a.g.m.*, 378-380; Kırım'ın Rus egemenliğine girmesinden sonra pekçok Türk-İslâm mimari eser maalesef tahrip olmuştur. Rus egemenliği döneminde Kırım hakkında Bkz. Hakan Kırımlı, "Rus İdaresi Dönemi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXV (Ankara 2022), s. 457-465; Hasan Işık ve Ahmet Doğan, "Türkiye Kırım İlişkileri", *20. Yüzyılda Türkiye- Türk Dünyası İlişkileri*, Ed.Cihat Yıldırım, Fatih Tuğluoğlu, Mustafa Gökçe ve Osman Okumuş, (Ankara: Pegem Akademi, 2021), 641-656; Mimari eserler hakkında ayrıca Bkz. Kırımlı, Kañçal-Ferrari, vd., *a.g.e.*

⁷¹ Kırımlı, Kañçal-Ferrari, vd., *a.g.e.*,324.

⁷² Nicole Kañçal Ferrari, *a.g.m.*, 386; Nicole Kañçal [Ferrari], "Kırım Hanlarının İmar Faaliyetleri ve Mezar Taşları", (yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi,1997),88.

⁷³ Nicole Kañçal Ferrari, *a.g.m.*, 392.

Sonuç

Kaya Sultan 17. yy'da dünyaya gelmiş ve 18. yy'ın ilk çeyreğinde Bahçesaray'da vefât etmiş Geray hânedanı üyesi bir kadın sultandır. Babası Kırım'ın meşhur hanlarından I. Selim Geray Han, annesi Gülendâma Bikeç'tir. Kardeşleri de çeşitli zamanlarda Kırım Han'ı olmuştur. Bu nedenden dolayı da Hanış, Hanike veya Hanbike'dir. Kaya Sultan, Kırım'da merkezi otoriteyi sağlamak için Şirinlerle evlendirilen bir han kızıdır. Kocas, Karaçi beylerinin en güçlüsü ve zenginlerinden biri olan Şirin sülalesine mensup Seferşah Mirza'dır. Tek çocuk sahibi olan Kaya Sultan'ın bir oğlu bulunmakta olup onun adı ise Bahadırşah Mirza'dır.

1718 yılında vefât eden Kaya Sultan'ın hayatı, faaliyetleri ve şahsiyeti hakkında bugüne kadar bir çalışma tespit edilememiştir. Zira kaynaklarda onun hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada irdelenen muhalefât bugün için onun hayatı hakkındaki en önemli kaynaktır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle Kaya Sultan'ın muhalefâtında yer alan mal varlığının dökümü ayrıntılı bir şekilde ortaya konmuştur. Akabinde ise Kaya Sultan'ın ev ve kişisel eşyalarıyla zevkleri üzerinden devrin moda anlayışı irdelenmiştir. Bu bağlamda Kaya Sultan'ın genellikle kılâbdan ve hatâî süsleme tarzını sevdiği tespit edilmiştir. Yine dönemin toplum yapısında hâkim olan kırmızıyla birlikte beyaz rengin Kaya Sultan tarafından tercih edildiği anlaşılmaktadır. Kılık ve kıyafette ise devrin modasına uygun bir şekilde giyindiği görülmektedir. Yine Kaya Sultan'ın Kırım dışından ithal edilen çok sayıda eşya ile birlikte çeşit çeşit aynaya sahip olması onun estetiğe önem verdiğini göstermektedir. Sahip olduğu kahve fincanları ise onun hem kahveyi sevdiğini hem de kahve sunumunda zerafete düşkün olduğunu göstermektedir. Kırım coğrafyasında bol miktarda üretilen bal ve ayvanın da Kaya Sultan'ın damak tadını yansıtan önemli gıda ürünleri olduğu anlaşılmaktadır. Kaya Sultan'ın muhalefâtında yer alan maddi ögeler onun kaliteli bir yaşam standardına sahip olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmayla birlikte Bahçesaray'da yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen bulgularla Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri'nde yer alan bilgilerin örtüştüğü ispatlanmıştır. Dolayısıyla yapılan ve yapılacak olan kazılarda elde edilecek olan bulguların değerlendirilmesinde bu çalışmanın ve kadıasker defterlerinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Yine bu çalışmayla birlikte Kırım Hanlığı dönemi elit kadınlarından biri olan Kaya Sultan'ın özelinde Kırım'daki Geray hânedanı üyesi kadınların sosyo-ekonomik durumu, protokoldeki yerleri ve yönetsel bağları ortaya konmuştur. Bu bağlamda da Kırım Hanlığı'nda kadınların miras, mirastan pay alma, vakıf kurma, taşınır ve taşınmaz mallar üzerinde tasarruf etme ve borçlanma hakkının olduğu, Kaya Sultan gibi Geray hânedanı üyesi kadınların yönetimde aktif bir şekilde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmayla birlikte ortaya konan bulguların Kaya Sultan'ı aşarak Geray hânedanının diğer üyelerinin yaşamlarını aydınlatmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

Rusya Federasyonu St. Petersburg Milli Kütüphanesi'nde Otdel Rukopisey Rossiyskoy Natsionalnoy Biblioteki (ORRNB) Fond 917'de Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri:

ORRNB, FOND 917, 35 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.

ORRNB, FOND 917, 36 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.

ORRNB, FOND 917, 37 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.

ORRNB, FOND 917, 44 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.

ORRNB, FOND 917, 45 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.

ORRNB, FOND 917, 46 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.

ORRNB, FOND 917, 48 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.

ORRNB, FOND 917, 49 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.

ORRNB, FOND 917, 51 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.

ORRNB, FOND 917, 52 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.

B. Araştırma ve İnceleme Eserler

[Ahmet] Cevdet Paşa. *Kırım ve Kafkasya Tarihçesi*. Kostantiniye: Matbaa-i Ebüzziya, 1307.

Ağat, Nurettin. *Altınordu (Cuçi oğulları) Paraları Kataloğu*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1976.

Novoselyskiy, A.A. *XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devleti'nin Tatarlarla Mücadelesi*, Çev., Kemal Ortaylı, Haz., Erhan Afyoncu-İlyas Kamalov, Ankara: TTK Yayınları, 2011.

Kırımî, Abdülgaffar. *Umdetü'l Ahbâr*. Haz., Derya Derin Paşaoğlu. Kazan: Sh. Marjani Institute Of History Of The Academy Of The Republic Of Tataristan, 2014.

Kırımî, Abdülgaffar. *Umdetü'l Ahbâr (Umdetü't-Tevârîh)*, Neş: Necip Asım, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Encümeni İlavesi, 1343.

Alan, Hayrunnisa. "Mangıtlar". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVII, (Ankara 2003), ss.570-571.

Alpargu, Mehmet. *Nogaylar*. İstanbul: Değişim Yayınları, 2007.

Ayan, Ergin. "Altın Orda ve Ardılı Devletlerde Hatunlar", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 7(2) S.9 (Aralık 2022):1-11.

Aygün, Banu. "Türk Süsleme Sanatında Hatailer", *38.İcanas (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Bildiriler C.I Maddi Kültür* (Ankara 2008):45-60.

Bahtin, Aleksandr Gennadyeviç. "Jizn i smert mangıtskogo Karaçi-beka Diveya", *Zolotoordinskoe obozrenie* 9(2) (Kazan 2021):395-422.

Bazarova, T. A. "XVIII.yy'ın Birinci Çeyreğinde Rus-Türk Müzakerelerinde Kırım Hanlığına Yıllık Ödeme Sorunu", *V.URAL TARİH BÜLTENİ*, 4(73) St.Petersburg: St.Petersburg Tarih Enstitüsü RAS,(2021):183-191. doi: 10.30759/1728-9718.

- Broniowski, Martin. *Kırım*, Çev., Kemal Ortaylı, Ankara: Ege Matbaası,1970.
- Kur'ân Yolu Meali. Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.,4. Baskı, Ankara,2015.
- Demirci, Kürşat, Mehmet Şener ve Süleyman Toprak. “Kabir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIV, (İstanbul 2001), ss. 33-38.
- Doğan, Ahmet. “*Kırım Bahçesaray’da Sosyo-Ekonomik Hayat (1700-1725)*”, Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2022.
- Donuk, Abdülkadir. “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türkler’de Âile”. *Tarih Dergisi 0 (1982)*:147-168.
- Döndüren, Hamdi. “Ashâbü’l-ferâiz”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, III (İstanbul 1991), ss. 467-468.
- Er, Elvina. “Kırım Hanlığı’nın Rus ve Lehistan-Litvanya Devletlerinden Yıllık Tahsil Ettiği Vergi: Hazine”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 18(3) Ankara (Eylül 2021): 325-357. DOI: 10.1501/MTAD.18.2021.3.19.
- Ergin, Muharrem. *Orhun Âbideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2011.
- Ertuğ, Zeynep Tarım. “Sorguç” *TDV İslâm Ansiklopedisi*,XXXVII (İstanbul 2009), ss.378-380.
- Çelebi, Evliya. *Seyahatnâme*. C:VII, Haz., Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2011.
- Fisher, Alan. *Kırım Tatarları*. Çev., Eşref B. Özbilen, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- Geray, Halîm. Gülbün-i Hanan. O.Cudi tabı, İstanbul: Necm-i İstikbâl Matba’ası,1327.
- Gökçe, Mustafa. “Seyyahlara Göre 19.Yüzyıl Türkmenistan’ında Kadın”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1(4) (2008):230-241.
- Gömeç, Sadettin. “Kağan ve Katun”.*Tarih Aratırmaları Dergisi*, 18(29) (Ankara 1997):81-90.
- Gömeç, Sadettin. “Kırım Bölgesinde İlk Türkleşme Faaliyetleri”. *Turkish Studies-İnternational Priodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 4(2009),1013-1023.
- Gündoğdu, Abdullah. “Türkiye ve Türk Dünyası Bilincinde Cengiz ve Halefleri Algısı”, *Cengiz Han ve Mirası* Ed., Cem Korkut, Mürsel Doğrul, Ankara: TÜBA Yayınları, (2021):78-110.
- Hezarfen Hüseyin Efendi. *Telhîsü’l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Haz., Sevim İlgürel, Ankara: TTK Yayınları,1998
- Işık, Hasan. “İlk Türk Devletlerinde Yönetimde Kadının Konumu Üzerine”. *Araştırma Ve Deneyim Dergisi (Adeder) Research and Experience Journal (Rej)* 2 (2), (Aralık 2017): 125-134.
- Işık, Hasan ve Ahmet Doğan. “Türkiye Kırım İlişkileri”. *20. Yüzyılda Türkiye- Türk Dünyası İlişkileri* Ed.Cihat Yıldırım, Fatih Tuğluoğlu, Mustafa Gökçe, Osman Okumuş, Ankara: Pegem Akademi, (2021): 641-656.
- İvanics, Maria. “Entstehung und Quellenwert der Krimtatarischen Tiyiş Defters”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 47(1-2) (Hungaricae 1994):105–112.
- İnalçık, Halil. “Kırım”. *İA*, VI (Eskişehir 1997), ss. 746-756.
-

- İnalcık, Halil. *Kırım Hanlığı Tarihi üzerine Araştırmalar 1441-1700*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.
- İnalcık, Halil. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle Emeği”, *Doğu-Batı, Makaleler II*, Ankara 2018.
- Kafalı, Mustafa. *Altın Orda Hanlığı’nın Kuruluşu ve Yükselişi Devreleri*, İstanbul 1976.
- Kafalı, Mustafa. *Ötemiş Hacı’ya Göre Cuci Ulusu’nun Tarihi*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2009.
- Kançal [Ferrari], Nicole. “*Kırım Hanlarının İmar Faaliyetleri ve Mezar Taşları*”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1997.
- Kançal-Ferrari, Nicole. “Saray’a Bağlı Bir Cami ve Haziresi: Kırım Hanlığı’nın Payitahtı Bahçesaray’daki Hansaray’ın Haziresi”. *Bellekten*, C.66, S.246,(2002): 371-420.
- Kavak, Nuri. “*Kırım’ın Karasu Kazası 1683-1744 (Şeriyeye Sicillerine göre)*”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2008.
- Kırımlı, Hakan. *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- Kırımlı, Hakan, Nicole Kançal-Ferrari, Gökçe Günel, İbrahim Abdulla, Nariman Abdülvahab, Safiye Eminova ve Gülşen Dişli. *Kırım’daki Kırım Tatar Türk İslâm Mimarî Yadigârları*. (Ed.). Hakan Kırımlı, Nicole Kançal-Ferrari, Ankara: T.C.Başbakanlık Yurtdışı Türkler Ve Akraba Topuluklar Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Kırımlı, Hakan. “Rus İdaresi Dönemi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXV (Ankara 2022), ss. 457-465.
- Kırımlı, Hakan. *Geraylar ve Osmanlılar Kırım Hanlık Hânedânının Osmanlı Devleti’ndeki Hikâyesi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2022.
- Matuz, Josef. *Krimtatarische Urkunden im Reichsarchiv zu Kopenhagen : mit historisch-diplomatischen und sprachlichen Untersuchungen*. Freiburg im Breisgau, Freiburg 1976.
- Kurat, Akdes Nimet. *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara, 1972.
- Mehmet Mübarek. *Müze-i Hümayûn meskûkât-ı kadîme-i İslâmiyye Kataloğu, Kısm-ı sâlis [üçüncü kısım], Mülûk-ı Cengiziyye ve İlhâniyye ve Celâiriyye ve Kırım Hânları Meskûkâtı*. Kostantiniyye: Mahmud Bey Matbaası, 1318.
- Özcan, Tahsin. “Muhallefât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXX (İstanbul 2005),ss. 405-406.
- Özdem Köse, Zeynep, “*Kırım Hanlığı’nda Kölelik (1648-1699)*”, Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2017.
- Öztürk, Yücel. “Kırım Hanlığı”, *Türkler*, VIII, Ed., Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002):480-513.
- Derin Paşaoğlu, Derya. “Altın Orda ve Kırım Sahasında Bozkır Aristokrasisinin Güçlü Temsilcileri Emir Rektemür Ve Şirin Mirzalar”. *Tarih Araştırmaları Dergisi (Tad)*, 33(56), (2014):147-190.

Pakalın, Mehmet Zeki. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I,II,III. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.

Peyssonnel, Claude- Charles de. *Traité sur le commerce de la Mer Noire*. Tome I, Cuchet, Paris 1787.

Samoyloviç, Aleksandr Nikolayeviç. “Kırım Tatar Yarlıklarında “Tiyiş (Tiş)” ve Diğer Terimler”, Çev., Serkan Acar, *Tarih İncelemeleri Dergisi*. C. XXVI, (2011):277-278.

Saray, Mehmet. “Altın Orda Hanlığı”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, II (Ankara 1989), ss. 538-540.

Schamiloglu, Uli. “The Qaraçı Beys of the Later Golden Horde: Notes on the Organization of the Mongol World Empire”, *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, Vol. 4. Wiesbaden, (1984):283-297.

Sevinç, Nejdet. *Eski Türklerde Kadın ve Aile*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, 1987.

Seyyid Mehmed Rızâ. *Es-Seb‘ü’s-Seyyâr Fi-Ahbâr-ı Mülûki’t-Tatar (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Haz., Yavuz Söylemez, Ankara: TTK Yayınları,2020.

Smirnov, V.D. *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, İstanbul: Selenge Yayınları, 2016.

Sınmaz Kılınç, Serap. “Ayasofya Koleksiyonunda Yer Alan Kırım Sikkeleri”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, (2022):145-165.

Şemseddin Sami. *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996.

Şen, Muhammet. “Kırım Hanlığı’nda I. Selim Giray Han Dönemi (1671-1704)”. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2013.

Tellioglu, İbrahim. “İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine”. *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 55, (Erzurum 2016): 209-224.

Tıghloğlu Kapıcı, Dilek. “Fransız Kaynaklarına Göre Kırım Hanlığı (1700-1768)”, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2022.

Tott, Baron de. *Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar*, 1784.

Yağcı, Zübeyde Güneş. “Kırım Tereke Defterleri Üzerine Mülâhazalar”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*. S. VI/2, (2020):17-45.

C. Elektronik Kaynaklar

<https://www.feraiz.net/>. (Erişim 16.03.2023)

<https://www.tarihistan.org/kirim-da-selim-giray-han-in-kizina-ait-oldugu-tahmin-edilen-300-yillik-yuzuk-bulundu/22046>. (Erişim 19.02.2023)

EKLER

Ek 1: Kaya Sultan'ın Mezarının da İçinde Bulunduğu Türbelerin Görüntüsü⁷⁴

⁷⁴ Türbe resimleri için bkz. Kırımlı, Kaňal-Ferrari vd. , a.g.e., .327.

Ek 2: Kaya Sultan'ın Mezarı⁷⁵

Ek 3: Kaya Sultan'ın Mezar Taşının Estampajı⁷⁶

⁷⁵Resim 2012 yılına aittir. Mezarın baş şahidesi duvara dönük olduğu için resmi çekilememiştir. Resmi gönderme zahmetinde bulunan Prof. Dr.Nicole Kañçal-Ferrari'ye müteşekkirim.

⁷⁶ Kañçal Ferrari, a.g.t., 236.